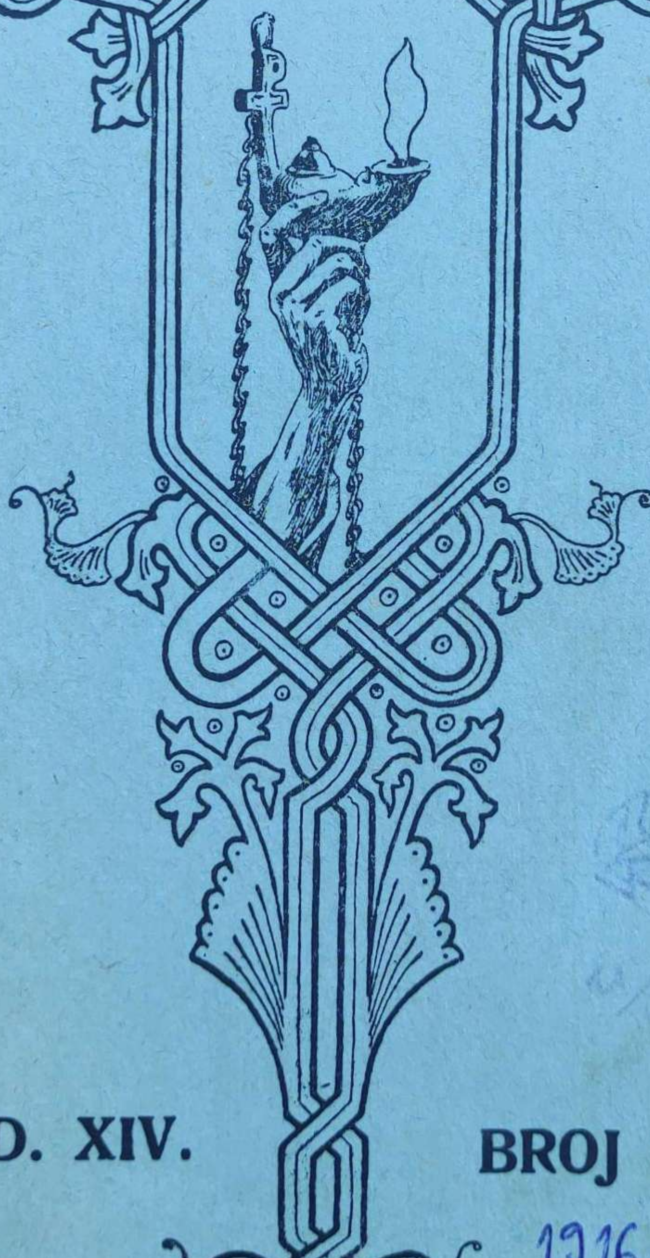
HRVATSKA STRAŽA

GOD. XIV. BROJ 6.

1916

Tiskarski umjetnički zavod „Miriam“ Rijeka.

Pozor, pretplatnici!

Tiskarski i poštarski troškovi silno su se uslijed ratnih prilika povećali.

Svi listovi povisuju pretplatu. I mi moramo sada to isto učiniti.

Upozorujemo na to naše pretplatnike, ali se nadamo, da će nam ipak vjerni ostati i još nove pretplatnike pribaviti.

Dakle cijena je „Hrv. Straži“ za **god. 1917: — osam kruna;** a za đake, pučke učitelje i članove „Leonova društva“: **4 krune!**

A sada usrdno molimo **sve dužnike,** da izvrše svoju dužnost, te nam odmah pošalju pretplatu za prošlu godinu, koji još toga nijesu učinili.

Napose molimo one, koji duguju za dvije ili više godina, da udovolje svojoj dužnosti, jer ćemo im inače obustaviti list i potražiti drugim putem namirenje duga.

Uprava „Hrv. Straže“.

HRVATSKA STRAŽA

ZA KRŠĆANSKU PROSVJETU

ČASOPIS

NAMIJENJEN

FILOSOFIJI I DRUGIM ZNANOSTIMA.

GOD. XIV.

UREDNIK:

Dr. ANTE ALFIREVIĆ.

RIJEKA 1916.
TISKARSKI UMJETNIČKI ZAVOD „MIRIAM“.

SADRŽAJ

„HRVATSKE STRAŽE“.

GODIŠTE XIV.

Filosofija, dnevna pitanja.

Apologetika.

Estetika i kritika.

Svaštice.

ALFABETSKO KAZALO.

Split, 10. stud. 1916.

22. pr. sastadoše se u Beču pročelnici svih stranaka i klubova ove pole monarhije, da se izraze upogled saziva parlamenta. Ovi se svi izraziše za saziv. Međutim je Stürgkha, ministra predsjednika, ubio iz zasjede sin vođe socijalne demokracije u Austriji, dr. Adler, te ga je naslijedio dr. Körber. Parlamenat će se po svoj prilici sastati, te će imati da se bavi pitanjem aprovizacije, dugova, te obnovi ugovor s Ugarskom. Bečka «Reichspost» ističe ovaj čas, da je karakteristično pri novom Körberovu ministarstvu to, što su istupili iz njegova ministarstva oni ministri, koji su još pod Stürgkhom sudjelovali u pregovorima za novu nagodbu s kraljevinom sv. Stjepana. Nu i novo ministarstvo nosi na sebi činovničku notu i nema posebnog političkog obilježja.

4. tek. izišlo je previšnje ručno pismo, po kome se osvojena Poljska proglasuje neovisnom kraljevinom i Galicija dobiva svoju autonomiju. Mnogi u ovoj zadnjoj činjenici vide početak federalizma.

Rat međutim i dalje bjesni na svim frontama. Mackensen je duboko zašao u Dobruču, druge naše čete očistiše Sedmogradsku i preniješe borbu na rumunjsko tlo i prijete ozbiljno sudbini Rumunjske.

Mnogi sada govore o separatnom miru s Rusijom. Sudeći po brošurama i novinama, javno mnijenje u nas i Njemačkoj ne bi bilo tome protivno. Jedino je skrajno lijevo krilo socijalne demokracije u Njemačkoj još vazda protivno, jer je «njihov» Marx iz Londona prokleo Rusiju. Ali Rusija traži Carigrad i to ne da Turska! To je «testamenat» Petra Velikog. Nu Rusi su vidjeli,

da su ipak dugo evo živjeli i bez Carigrada. Glavno je, da Turska dade posebne uvjete slobodnom prolazu ruskih brodova. G. 1878. je Rusija na berlinskom kongresu odustala od Carigrada, pak može lako i kod novog mira. Malo bi Carigrad pomogao Rusiji, dokle Engleska drži sueški prokop i Gibraltar; Carigrad još nije izlaz u široki svijet. Rusija je po naravi upućena na istok i valjda na persijski zaljev. Bitna je bila ruska pogreška, što je svoju djelatnost razvijala prema zapadu i Balkanu, a ne posvećivala pažnje reorganizaciji svoje nutarnjosti i istoka.

—o—

Marxov je manifest g. 1847. javio: «Komunisti se karakteriziraju time, što ističu zajedničke, od narodnosti neovisne interese cjelokupnog proletarijata... Radnici nemaju domovine». I najviše se razmahala bila ova crvena internacionala po Njemačkoj. I gle! Nigdje se valjda nije pokazao duh nacionalizma tako jak kao ondje. Realnost je pokopala dogmatizam; narav je radništva stresla sa sebe nametnute umjetne veze. Socijalna demokracija nema više opornosti proti buržoaziji; od svog se je svjetskog građanstva priključila i ona u većini k rodoljubima, te socijalni demokrati bore se za svoju Njemačku i Austro-Ugarsku kao i drugi «narodni» čimbenici. U Francuskoj su dapače socijalisti glasovali za topove i prah protiv Njemačke; postadoše čak šoviniste. Što se sada događa doktrinarizmu socijalne demokracije, doživio je jednom i Kant. On je 1875. izdao «Zum ewigen Frieden», te je tu zagovarao svjetsku republiku i svjetsko građanstvo. Nu je u skorašnjim Napoleonovim vojnama doživio zasluženo razočaranje. Utopije ne mogu da se održe u praktičnom životu izvan nas.

—o—

Svi želimo izbjeći budući rat s vanjskim neprijateljem. Teško će to biti. Engleska će i u buduće kao «nevojnička» država da uništi «vojništvo» Njemačke pomoću «svog vojništva». Nu smo mogli naučiti iz ovog rata, da nije lako izbjeći sukobu, ali je lako odoljeti protivniku, ako smo mi složni, organizovani, jedinstveni. Stoga s veseljem pozdravljamo novu knjigu «Austria Nova», koju je ovih dana izdalo uredništvo bečkog časopisa «Das Neue Oesterreich». Osobito nam se tu sviđa rasprava prelata dr. F. Schindlera o organizaciji pučkih stališa, cijelog naroda prema radnom i životom zvanju. Svakome katoliku preporučamo tu knjigu, jer će tu naći što je nužno upogled sveučilišta (insbr. prof. dr. Mayer, Der Katholicizmus u. unsere Hochschulen), štampe (Dr. Eberle, Presseaufgaben der Zukunft), umjetnosti (v. Kralik, Kunst u. Künstler), odgoju (Dr. Hornich, Erziehungs u. Bildungsfragen in Oest.), radništvu (Waitz, Die Lehre des Weltkrieges für die Arbeiterbewegung), državi (Crenneville, Unser Reichsgedanke), budućnosti (Lobkowitz, u predgovoru), o narodnostima (Kordač).

Svaki organizam, sve što je živuće, ako hoće da živi i da se dobro razvija, mora se u sebi neprestano reformirati. Ovo još jače vrijedi za kulturu, za život narodâ i državâ. I prave reforme nema bez Boga, bez kršćanstva in concreto. Treba dakle natrag k Isusu.

—o—

Ove reforme ne će da prihvate u Francuskoj.

Francuski katolici natječu se s liberalcima, da nazivlju njemačke i aust. katolike «barbarima» ili «boches» (n. pr. La Croix, 1. apr. 1916., L'Echo de Paris, 12. apr., Le Soleil du Midi itd.), dočim puštaju da im socijalna demokracija (ima 3 svoja ministra u sadašnjem ministarstvu) i framasonerija pravicu kroji i dalje bezobzirno vlada. Pirenejski se je župnik Etchart morao natezati po sudu, jer je u propovijedi kazao: «Krivci smo pred Bogom, ali će On na naše molbe podijeliti pobjedu». 28. sept. 1914. je zabranio ratni ministar Millerand dijeljenje religioznih predmeta vojnicima po lazaretima. To i sada postoji, ako dotični vojnik ne zatraži. Svećenik bez posebne dozvole ne smije ući u bolnice. — Istina episkopat je francuski ustao protiv ovakova vladanja. Nu njihov je glas ostao «tamquam aes sonans». Drukčije bi bile posljedice tog glasa, kada bi katolici bili iza njih organizirani kao katolici. Ovo fali, pak ni prvo nema nužnog učinka. Tako je eto u zemlji, gdje se katolici ne vladaju po svojim «katoličkim» interesima i kat. glavi, nego puštaju da im protukršćani sole pamet i da ih zastrašuju, kako se tobože ne smije vjera pačati u politiku.

—o—

Rat je rasplamsao narodno čuvstvo. Što služi ovom čuvstvu i pomaže «rukopipateljno» k uspjehu rata, to se sada svim silama promiče. Ovo je zahvatilo i naše srednje škole. «Ne treba mrtvih jezika!» viču novi ljudi oko zidina Jeriha.

Nema sumnje, da će iza rata nastati mnoge nove potrebe, kako su nastale i za sadašnjeg rata. Stölze u brošuri «Neudeut-

schland u. die vaterländische Erziehung» ispituje te potrebe i zaključuje, da one ne traže bitne promjene na školskom polju. Stoga se ne može odobriti ni poklik ljudi, koji hoće da dokinu humanističke gimnazije.

Ove su zadnje tako nužne za teologiju. Kada je još Julijan Apostata htio da oduzme katolicima klasike, kako je odlučno protiv toga ustao sv. Grgur Nazianski! Doslije su humanističke škole pokazale, da znadu dati domovini odlične juriste, medicinere, tehničare i «vojnike». Čemu dakle sigurno da se zamjenjuje s nesigurnim? Slobodno neka se ustanove i nove vrsti škola, ali postojeće dobro ne valja oboriti razom zemlje kao jerihovske zidine. To se ne smije učiniti ni s rodoljubnog stanovišta, jer su upravo klasici puni rodoljublja.

Hipnotizam i filozofija.

Piše: Fr. K. Eterović - Zaostrog.

U nas se je malo pisalo o hipnotizmu. Kad ti pojavi ne bi bili poznati široj javnosti, a pogotovo kad se i u našim krajevima neka nepozvana i lakoumna čeljad ne bi bavila hipnotiziranjem, mala šteta što se o hipnotizmu nije raspredalo. Pače bi bilo i bolje, jer dok se o ovim čudnovatim pojavima piše, pa i u najboljoj nakani, i nehote se daje prilike znatiželjnome svijetu, da i sam stane proizvađati ono, što vidi da su i drugi neznatnim sredstvima proizvodili. Nego se je u nas već odavno, ako i skrovito, hipnotičkim stvarima igralo i zabavljalo, a nazad nekoliko godina u Splitu je neki talijanac, dr. Zitolo činio javne hipnotičke pokuse. Prikazivanja Zitolina potakla su dra. J. Carevića da napiše raspravu «Hipnotizam u svijetlu filozofije». Sve što nadilazi područje svagdanjih događaja, ili se još čini da im se protivi, pobuđuje radoznalost ljudi, te otvara vrata krivome tumačenju i zlom upotrebljavanju. Držim stoga da je misao g. pisca vrlo pohvalna, da pokaže naime u čemu sastoji hipnotizam, te da ga prosudi po načelima zdrave filozofije. Ovakom će se ozbiljnom raspravom barem kod nekih predusresti zli plodovi i koliko toliko razjasniti gdjekoja zagonetna pitanja.

Cijela se rasprava dra. Carevića dijeli u tri česti. U prvoj pisac niže pojave što se zbivaju u hipnotizmu i kuša odrediti (definirati) hipnotičko stanje. U drugoj spominje sredstva kojima se proizvodi hipnotički san i istražuje njegove fiziološke i psihološke uzroke. Napokon u trećoj nastoji pokazati u kakvoj svezi stoji hipnotizam sa moralnosti, medicinom, uzgojoslovljem, čudesima, spiritizmom i t. d.

Ova je općenita razdioba dobra. U nju se dade zgodno uvrstati sve glavno, što je u ovakovoj raspravi potrebno da se reče.

I način raspravljanja (metoda), kojim se služi dr. Carević, odgovara predmetu. Ovdje se ne smije polaziti sa kakvih unaprijed utanačenih načela i iz njih dedukcijom izvoditi zaključke, nego je red početi pomnjivim opažanjem događaja, razabirati njihovu razliku i srodnost sa sličnim pojavama u ljudskome životu, i po tom ustanoviti navlastitu narav hipnotičkih pojava. Sada se tekar može pokušati, da se otkriju pravi uzroci hipnotičkoga stanja i da se prosudi, da li je bavljenje hipnotizmom u savjesti dopušteno ili ne; da li je valjano sredstvo za uzgoj, da li obara uvjerenje o jedinstvu svijesti i o supstancijalnosti duše i dr. Pisac se je redovno držao ove induktivne metode.

I ako je radnja razmjerno kratka — 88 strana — i namijenjena širokom krugu čitalaca, to je ipak ozbiljno napisana. Auktor je proučio predmet i slobodno se kreće u raspravljanju, osobito u trećemu dijelu «Izvodi».

U početku (str. 5-11) pobrojio je u kratko i s dovoljnom točnošću pojave fizične i psihične, što se zbivaju u hipnozi. Djelo bi bilo još zanimljivije, da je pisac donio iz obilne literature po koji izraziti, konkretno opisani primjer o pojedinim granama ovih pojava, no priznati je, da bi se time bila knjiga dobrano razvukla, a opet ono malo i općenito što je pisac naveo, dovoljno je da se steče približan pojam o predmetu. O slučajevima pronicavog gledanja (clairvoyance), gledanja naime kroz neprozirna tjelesa (str. 11-14), raspravlja oprezno, te pomnjivo luči utvrđene činjenice, od onih koje nijesu zajamčene, a tako oprezno sudi i o tobožnjem premještaju osjetila (str. 56 slj.).

Treći dio, «Izvodi», koliko je zgodan i koristan za naše prilike, toliko je uopće i dobro obrađen. Kad čovjek čita o čudnovatim pojavama hipnotizma; kad vidi kakvu izvanrednu moć ima sugestija hipnotizatelja na uspavanu osobu, i nehote mu dođe pitanje, ne bi li se hipnotizmom mogao služiti liječnik da ozdravlja bolesti ili uklanja boli; jeda li nepoznata sila, koja proizvodi pojave hipnotizma, nije mogla proizvesti barem neka čudesna ozdravljenja, o kojima nam pripovijeda sv. evanđelje i koja se danas zbivaju u Lurdu? Vrlo je dobro učinio dr. Carević, što se je u svojoj knjizi ovimi i sličnim pitanjima pozabavio. Njegove su primjedbe osnovane; bilježi kojima određuje bitnu

razliku između hipnotičkih pojava s jedne strane i čudesnih, ekstatičnih, događaja s druge, jesu bistri i čvrsti. Razlaganje piščevo uvjerava čitaoca i ostavlja ga na čistu u ovim stvarima. Knjiga je s ovoga kraja postigla svoju svrhu.

Pored dobrih svojstava ima u raspravi i koja nepotpuna strana; ima, po mome mišljenju, i prenagljenih i neutvrđenih izvoda. Ja ću se na jedno i drugo pobliže osvrnuti.

a) *Točno određenje hipnotičkih pojava.*

Imade li pouzdanih određenih biljega, po kojima se može hipnotičko stanje odijeliti od svakoga drugoga stanja? Jesu li hipnotičke pojave, pojave svoje vrsti — drugim riječima: ima li hipnotizma? Čudno, a ipak ozbiljno i potrebito pitanje. Hipnotizam je prosta, nedavno skovana riječ od grčke ὕπνος, ὑπνωτικός ali ta riječ malo vrijedi, ako ona ne označuje skup pojava različitih od svih drugih pojava, pojava po svome porijetlu i po svojoj naravi osobitih i samostalnih. Poznata je tvrdnja dra. Bernheima, vođe Nancy-jske hipnotičke škole: *il n'y a pas d'hypnotisme; il n'y a pas d'etat spécial méritant ce nom, nema hipnotizma, nema posebnog stanja, koje bi zasluživalo ovo ime*[1], a tako kliče stoga što drži, da se hipnotizam svodi na sugestiju, a sugestija da je pojava najčešća i najobičnija u ljudskome životu. Dužnost je po tom ustanoviti, da li pojave koje nazivljemo hipnotičkim, jesu nešto sasvim određena i po vrsti od drugih pojava odlučena. U tu svrhu valja pomnjivo proučavati sve ono što se u tome stanju događa, a onda usporediti ove hipnotičke pojave sa onim događajima čovječjega života s kojima pokazuju neke srodnosti, i zaključiti, da li se od njih bitno razlikuju ili ne; ako se razlikuju, u čemu bi ta razlika pravo stala; ako li se ne razlikuju, red je pokazati kako i na koje se već poznate pojave svode.

Tri su skupine pojava u čovječjem životu, s kojima hipnotičke imadu više ili manje sličnosti, a te su:

1. pojave *normalnoga* života, kao nagovaranje, savjetovanje, poduka, za tim san i naravni (spontani) somnabulizam, rastrešenost, zadubljenost i dr.;

---

[1]) Rapport au Congrés de Moscou, 1897; kod dr. Grasset, Professeur de clinique médicale à l'Université de Montpellier, *L'ipnotisme et la suggestion,* Paris, 1903. str. 534. Ova ozbiljna i sintetična radnja priznatog stručnjaka dra. Grassta služiti će mi provodičem u mnogim pitanjima hipnotizma.

2. neka *patologična* (bolesna) stanja, kao histerija, katalepsija, halucinacija, ludilo (delirium);

3. neki *vanredni i tajnoviti* događaji, kao što bi bilo gledanje kroz neprozirne predmete, telepatija, spiritizam...

U stručnim se djelima na tanko uspoređuju hipnotičke pojave sa sada spomenutima, e da se razabere u čemu se podudaraju, a u čemu se opet razilaze i da se tako — koliko je moguće — odgonene njihova navlastita narav. Za svrhu moje rasprave dosta je ako upozorim, da se u hipnotizmu opažaju tri stvari zajedno, od kojih se u nabrojenim činima jedna tek ili druga odijeljeno pojavljuje. Te tri biljege, koje prate hipnotizam, jesu ove:

a) niže moći: mašta, čuvstva, sjetila, kretnje, više su ili manje *razdvojene* od promišljajnoga (refleksivnoga) razuma i od slobodnog hotenja. Rad naime ovih moćiju nije više pod upravom i nadzorom razuma niti potječe od slobodne volje. Ovaj se razdvoj zbiva i u naravnome snu (tlapnji), a ponešto u rastrešenosti i u automatičnom obavljanju uobičajenih posala.[2])

b) Djelatnost spomenutih nižih moćiju može biti u hipnotizmu velika, pače *mnogo jača i opsežnija* nego li u običnome životu. Osjetila će često zamijetiti podražaje, koji im u normalnim prilikam sasvim izmiču; slike mašte tako su žive, da ih uzimlje za zbiljske predmete; pače u hipnozi se često utječe na iste vegetativne čitnbe organizma. — U ovoj točki podudara se opet hipnotizam sa sanjanjem, sa halucinacijom, sa naravnim somnabulizmom, hiperestezijom i sa tako zvanim znanstvenim spiritizmom. Napokon,

c) što je najglavnije, u hipnotizmu su ove niže moći i njihova djelatnost ne samo istrgnute ispod vodstva razuma i slobodne volje uspavane osobe, kao što se zbiva u snu, nego su gotovo u *potpunoj vlasti hipnotizatora.* Hipnotizirana osoba slijepo sluša zapovijed hipnotizatora i ropski izvršuje njegovu volju. Uspavana je osoba vanredno podložna sugestiji. *Sugestija* je, reć bi, najglavnija i najopćenitija oznaka hipnoze. Nešto se slično događa u nagovaranju, u savjetovanju, u utjecaju vještoga govornika na slušaoce. U ovim slučajevima govornik, učitelj, nagovaratelj uplivaju na drugoga, koji ne bi po sebi nigda učinio što

[2]) Dr. Grasset iznio je zanimljivu teoriju o disagregaciji viših i nižh moćiju, te ju je i šematično predočio u prvome poglavlju svoga prije spomenutoga djela (5-51).

čini i ćuti pod dojmom njihovih riječi i primjera, no razlika je opet velika između jednog i drugog slučaja, jer u normalnome životu čovjek sluša govor, savjet, *prosudiva* ga (kontrolira) i *slobodno prihvaća*, dok hipnotizirana osoba bez ikakve kontrole svoga razuma prima zapovijed i vjeruje sugestiju, pa bila kako smiješna i nesmislena.

I razni tjelesni znakovi često prate hipnozu, ali ne uvijek, pa se ne bi mogla u nje postaviti bitna obilježba hipnotizma. Pojave pak anestezije i hiperestezije tumače se drugom i trećom gori istaknutom karakteristikom hipnotičkoga stanja.

Hipnotizam ima, kako rekoh, dodirnih točaka sa svim spomenutim pojavima. Ali iz neke sličnosti ne slijedi, da su te pojave iste vrsti, niti da ih isti uzroci porađaju. Hipnotizam pruža znakova, koji se svi skupa ne sretaju u nijednom od spomenutih pojava. Ako se dakle hipnotičko stanje pomnjivo ne usporedi sa srodnim stanjima i od njih strogo ne odijeli, niti je moguće točno odrediti njegov pojam, niti o njemu, o njegovim uzrocim, posljedicam sa potrebnom jasnoćom raspravljati. - Meni se čini da bi se rasprava dra. Carevića mogla bolje upopuniti s ovoga kraja. Istina, iz refleksija u raznim paragrafima sadržanim, pisac je upopunio obilježbu, koju je podao u prvome dijelu, ali bi rasprava sa znanstvene strane bila puno krepčija, da se je ovim pitanjem više pozabavio.

Ovu moju pripomenu držim tim opravdanijom što je gosp. pisac — eda pokaže da hipnotičke pojave ne prekoračuju naravnoga reda — preveć istakao, osobito na str. 26-37, njihovu sličnost sa mnogim pojavama normalnoga života, a da nije podjedno naglasio i njihovu uzajamnu razliku.

Evo samo jednog primjera: «Jednake nam rezultate pruža i promatranje *volje.* Zar se ne opaža često u svakidašnjem životu, da mnogi bilo po *sebi*... bilo nagovorom sa strane drugih..., dođu do boljih misli i uslijed toga dopru do energične odluke, da će svoj život popraviti. Eto nam dakle pojava izvanredne jakosti volje u normalnom stanju, *koji se opaža i kod hipnotizirane osobe*» (str. 36). Opaža se da, ali sa vrlo različnim znakovima, kako čas prije spomenuh.

U nagovoru čovjek svojim razumom mjeri, promišlja, razlog uviđa, dok u hipnotičkoj sugestiji poput nesvjesna stroja radi i izvršuje.

b) *Hipnotizam i sloboda volje.*

Ono, što se zgada u hipnotizmu i način, kojim se zbiva, potiče na neka pitanja u savezu sa slobodnom voljom. Pa stoga ne bi bilo dobro, da se ta pitanja sasvim mimoiđu u raspravi, koja prosuđuje hipnotizam sa filozofskoga gledišta. Istaknuti ću tri takova pitanja: — 1. Jeli svatko bez razlike podoban, da bude hipnotiziran? — 2. Jeli potreba, da neko pristane, e da se može hipnotizirati, a pogotovo jeli moguće nekoga hipnotizirati, ako se on tome izričito opire? — 3. Jeda li izvršivanje poslije hipnoze onih naloga, koji su bili dani u hipnotičkome snu i *uvjerenje da ih se obavlja svojevoljno* (spontano), *slobodno*, ne slabi psihologični dokaz slobodne volje, koji vadimo iz svjedočanstva svijesti?

Na prvo pitanje može se odrešito odgovoriti, da nije svak bez razlike sposoban, da bude hipnotiziran. Charcot i pariška škola (Salpétriére) uče, da se hipnotizam razvija samo kod histeričkih osoba, nasuprot nancyjska škola hoće, da je ogromna većina ljudi podložna hipnotizmu.

Iz statističnih podataka stručnjaka ipak se razabire da niti su samo histerične osobe, niti opet svak bez razlike prikladan za hipnotičke pokuse. Crocq je na 100 osoba našao 80 podložnih hipnotiziranju, no i od tih 80 tek 10-15 bilo je kadro, da dopre do dubokog stupnja hipnoze (V. Grasset. l. c. str. 92).

Prijeđemo li na drugo pitanje, odgovoriti je, da je puno lakše nekoga metnuti u hipnotički san, ako na to on pristaje, ali ipak izričito privoljenje nije potrebno. To potvrđuju oni slučajevi, gdje je neko u času naravnoga spavanja hipnotiziran, dakle u stanju, u kome nije znao, a po tom niti je mogao pristati, da bude hipnotiziran. Dali je pak moguće hipnotizirati onoga, koji se tome izrijekom opire, stvar je prijeporna.

Bernheim tvrdi, da se ne da nikako hipnotizirati osobu, koja se tomu očito protivi. Ovo će biti općenito pravilo, ali ne bez iznimke. Beaunisu je pošlo za rukom, da je neke osobe, po sebi vrlo lake na hipnotizam, uveo u hipnotičko stanje uza sve opiranje, time, što je učinio, da zaspu naravnim snom, a u naravnome spavanju hipnotizirao ih pored sveg pređašnjeg protivljenja. (Grasset 101). Ova je točka, obzirom na ono, što se može dogoditi u hipnotizmu — od velike važnosti pred moralom, pred društvom i zakonom.

Da razumijemo o čemu se radi u trećemu pitanju, evo jednog konkretnog slučaja. Pripovijeda ga Richet:

«X. je (hipnotički) uspavan. Ja mu kažem: Kad se probudiš, uzeti ćeš knjigu, što je na stolu, pročitati ćeš naslov i staviti ćeš je u knjižnicu. — Probudim ga. Tare oči, začudeno gleda oko sebe; uzme klobuk da će otići, pa prije no će izaći, baci pogled na stol. — Nu, reče mi, vi čitate Montaigue-a! Ja ću ga staviti na svoje mjesto, —I stavi ga u knjižnicu.

«Sada ga zapitam, zašto je to učinio On se ne spominje primljena naloga, i kao da se čudi mome upitu. — Zar nijesam smio, odgovori mi, pogledati ovu knjigu? Evo nam čina, dodaje Richet, koji je izvršen, a da njegov pokretač (motiv) nije poznat. Motiv je bio nesvjestit. Nesvjesna je uspomena prinudila osobu na djelo. Dok se je radnja pričinjala svojevoljnom, bila je u istinu povedena od uzroka, za koji osoba nije znala.[3])

Dali ovaki i slični čini ne drmaju sa vjerodostojnošću svjedočanstva savjesti? Savjest svjedoči, da je čin svojevoljno i slobodno izvršen, a kad tamo čin bijaše povođen od naloga u hipnozi primljena. Glavni dokaz za slobodu volje, jest svjedočanstvo savjesti, da ono, što činimo, možemo i ne učiniti. — Na ovu poteškoću valjalo se je osvrnuti, kad se raspravlja o hipnotizmu sa filozofijskoga motrišta. Nije meni nakana, da pitanje opširno razriješavam, a ipak ću navesti dvije pripomene, u kojima držim da se razriješenje nalazi.

Prva je, da ono stanje, u kojemu osoba poslije hipnoze izvršuje u hipnozi dati joj nalog, nije stanje potpunoga bdenja i po tom potpune svijesti i slobode, nego neko stanje slično hipnotizmu, neka vrsta hipnotičkoga sna, u koji se povrati osoba kad nadođe određeni čas da izvrši nalog. — Druga je pak pripomena ova. I u normalnome životu ne možemo doista reći da su svi naši čini potpuno slobodni u istome času kad ih izvršujemo. Koliko li svaki dan ne obavimo radnja iz navike, iz strasti (srdžbe, požude), iz obzira i sve u znanju; obavljamo ih ne samo *povodom* strasti, navike, nego baš *iz strasti, iz navike, iz obzira*, t. j. čin je izvršen potaknućem strasti, razvitkom navike, (zakonom asocijacije pomisli) prije nego li je razmišljajni razum nastupio da promjeri razloge za ili protiv; da prosudi hoće li ili ne. Mi ipak i u ovim slučajevima često cijenimo da

[3]) Charles Richet. L'homme et intelligence (str. 251).

smo svojevoljno i slobodno radili. Ali kad bi baš hladno ispitali savjest i istražili cijeli način i okolnosti u kojima obavismo te čine, svijest bi nam jamačno izjavila da čini, i ako su rado, spontano, obavljeni, ipak nijesu posvema slobodno. Ovakovih *in actu* potpuno slobodnih čina malo je u našem svagdanjem životu. Kadgod prođe po više sati, a da ni jednog takovog ne izvršimo, osobito kad obavljamo dnevne, običajne službe, kad radimo bez napora, kad živimo lagodno, odmorno. Kad filozof kaže, da nam savjest svjedoči e smo slobodni, on uzimlje onu hladnu savjest, onaj refleksivni razum; uzimlje ono stanje savjesti u kome ona razabire koji ju razlozi vode u radu, te gdje se odmah ne odlučuje na čin, nego ga postavlja naša volja kao potpuna gospodarica, jasno videći i osjećajući da ga je mogla i ne postaviti. — Je li ovako stanje bilo u one osobe X, o kojoj pripovijeda g. Richet? Nije doista. Ona je mislila da radi spontano, kao što bi i mi držali da radimo svojevoljno ono što radimo iz puke navike, iz požude. Ali da se je bolje ispitala ona osoba — uvidila bi valjda kao što u sličnim prigodama uviđamo i mi, da je radila iz nekoga nagona bez velikoga promišljanja, i potom bi zaključila, da čin nije bio potpuno slobodan, slobodan u filozofskome smislu. Da je zaista ovako, potvrđuju i slučajevi gdje se hipnotiziranim osobama narede stvari nedopuštene, pa se one kasnije nećkaju da ih izvrše a često i ne će da ih izvrše. Ako li bi ih uslijed ponovnog oštrog naloga ipak izvršile, držim da bi, u potpunoj svijesti sebe ispitujući, spoznale, da su one čine izvršile iz neke nutarnje neodoljive i nepoznate sile. — Držim dakle, da spomenuta poteškoća nije nego prividna. Tobožnje uvjerenje hipnotizirane osobe da slobodno radi, ne smije se nipošto porediti sa jasnim i odlučnim svjedočanstvom hladnoga razuma, u hladnome i potpuno svjesnome djelovanju. — Ne će međuto biti izlišno ako spomenem, da čini potekli iz strasti, iz navike i t. d., i ako nijesu uvijek slobodni u strogome smislu, ipak mogu biti, a često i jesu više ili manje ubrojivi (imputabiles) u moralnom pogledu, u koliko je prije uzrok, iz kojega čini potječu, svojevoljno prihvaćen ili u koliko strast nije posvema zamračila pamet i onemogućila utjecaj slobodne volje.

c) *Prenagljeni izvodi.*

Ako se igdje valja držati one preporuke što je Dante meće u usta sv. Tomi:

E questo ti fia sempre *piombo a piedi*
Per farti muover lento, com'uom lasso
Ed al sì ed al no, che tu non vedi.
(Parad. XIII, 112-114).

to se po njoj vladati u pitanjima, kao što su pitanja hipnotizma, spiritizma, pronicavog gledanja i t. d. Mnogo ima tajna, ili nerazjašnjenih točaka i u najobičnijim pojavama prirode i života, pogotovu ih ima u izvanrednim pojavama. Dr. Carević se u svojoj raspravi o hipnotizmu često izjavljuje sa potrebitim oprezom, ali ne uvijek. Ima u njegovoj knjižici apodiktičnih tvrdnja ondje, gdje ne bi bio ovlašten da izvodi nego neku višu ili manju vjerojatnost. Ima mjesta, gdje podaje kao potpuno tumačenje, što, i ako je u svojoj općenitosti istinito, uprav poradi te svoje općenitosti nije tumačenje koje bi zadovoljilo, koje bi nam nešto nova otkrilo.

Da potvrdimo sa nekoliko primjera.

Na str. 8 čitamo: (U hipnotizmu) «nastaje često izvanredno osjećanje nutrnjih moći... po kojem se *j a s n o u p o z n a j u bolesti organizma i shodna sredstva da ih se ozdravi»* (ja podcrtah). Dvojbeno je da li i odveć rijetko hipnotizirana osoba *j a s n o* upoznaje bolesti organizma i k tome još *shodna sredstva* da ih se ozdravi. Svakako izrijek piščev mi se čini preveć apodiktičan. — Tako i ova rečenica: «Pogledati ćemo što svi ovi pojavi imadu zajedničkoga... i onda ćemo sigurno doznati za pravu *definiciju* i *narav* hipnotizma» (str. 21) odaje preveliku lakoću tvrdnje. Dali će se kod ove analize sa *s i g u r n o š ć u* doznati za *p r a v u n a r a v* hipnotizma držim da nije baš sasvim sigurno, tim više što i sam g. pisac malo dalje (str. 25) priznaje da «glede naravi hipnotičkoga stanja ili *hipnoze* stručnjaci nijesu još potpuno na čistu». Kad stručnjaci nijesu još na čistu o naravi hipnotizma, zaista se gornja misao morala u blažem tonu izreći.

Osobito se pak u poglavlju o uzrocima hipnotizma (str. 39-54) očituje prevelika lakoća i odsječitost suđenja. Jesu li baš kako to auktor tvrdi «Braid, te drugi liječnici i fiziolozi na temelju vrlo mnogih eksperimenata, istražili *p r a v e uzroke hipnotizma»* (str. 40)? Je li njima uspjelo da «više ili manje *a d e k v a t n o* tumače hipnotičke fenomene» (str. 41)? Je li «*jasno* sada zašto je hipnotizirana osoba potpuno pod voljom hipnotizatora» (53), i je li ono što pisac na istoj strani 53 spominje do-

voljni «razlog za što hipnotizirani subjekt i kasnije u stadiju normalnosti, premda je inače slobodan, ipak ćuti neku moralnu nuždu, da čini ono što mu je za vremena hipnoze bilo sugerirano»? Valja priznati da pored svega napretka znanosti i istraživanja učenjaka sva ova pitanja nijesu još posve jasna, pače da su mnogo daleko od toga, a da bi bila *adekvatno* protumačena. U potvrdu navesti ću što o ovoj stvari misli stručnjak u pitanjima hipnotizma, A. Binet, poznati profesor na Sorboni. Pošto je izbrojio razna sredstva, kojima se dovodi hipnotički san, dodaje: «Većina osoba zaspe, jer zna da ju se hoće uspavati: to je jasno, to se ne da oporeći; ali kako ova misao dovodi somnabulizam? Zaista, čudnovata je stvar, da osoba koja nigda nije bila uspavana i kojoj se nametne misao spavanja, padne u ovo osobito stanje koje nije nipošto ista stvar što i obični san i koji ona još nije kušala. Sve to protumačiti sugestijom, znači zadovoljiti se jednom prostom riječi. *Priznajmo da mi znamo vrlo malo o svim ovim pojavima;* za proizvađanje hipnotičkog somnabulizma imamo nekoliko zgodnih recepta, *i to je sve*» (Altérations de la personalité, Paris, Alcan 1892 str. 69-70). Pa dalje, o *fiziološkim* uzrocima ovako se izrazuje: «Narav ovih fizioloških pojava posvema nam je nepoznata, i sve što se je o tom napisalo, čini se da je puka maštanija... valja nam se zadovoljiti sa neodređenim spoznajama, jer na koncu bolje su i one, nego li krivi nazori, i volimo njima nego li fiziološkim hipotezama, koje se pokazuju znanstvenijim a u stvari više su podložne varanju.» (str. 70-71).

Rekoh da u raspravi Dr. Carevića ima i nepotpunih ili preveć općenitih tumačenja. Navesti ću dva primjera i to ono mjesto gdje, obzirom na *fiziološke* uzroke, poređuje naravni san s umjetnim (hipnotičnim), te onda tumačenje hipnotičkih pojava pomoću djelovanja mašte i njezina upliva na ćutilne i vegetativne moći. Upozorujem odmah, da ne zamjeram g. piscu što nam nije pružio potpunih, bližih i konkretnijih tumačenja. Toga nije mogao učiniti, jer ih znanost nije još iznašla. Ne prigovaram mu ni to, da bi njegovo tumačenje bilo krivo. Ne! Nedostatak smatram u tome što prostu, još ne utvrđenu, hipotezu iznosi u obliku zajamčenog konačnog tumačenja, a neka načela psihologije, zaista valjana i utvrđena ali odveć općenita, podaje kao tumačenje koje bi zadovoljilo i razjasnilo čudnovate fenomene hipnotizma.

Istina je naime, da umor živaca i mišica dovodi naravni san. Ali može li se reći, da je dokazano da umor živčane tvari nastane uslijed *nekih otrova* što ih ta tvar pri svomu djelovanju izlučuje? Pa da je i to nepobitno dokazano — što nije[4]) — još nije razjašnjeno, kojim načinom (mekanizmom) takove otrovne tvari obustavljaju radnju živčane struje u moždanima. Sve je ovo još u fiziologiji dosta tamno i problematično.

Nego uzmemo li da su fiziološki uzroci naravnoga sna baš oni što ih spominje pisac, ostaje velika praznina u daljnjem razlaganju. On naime uspoređuje umor, koji proizvađa hipnotizator kad raznim sredstvima uvodi u hipnozu, sa umorom što ga osjećamo u večer poslije dnevnoga rada. Ali kakav je tu razmjer? Kadgod prosto gledanje u svijetli predmet za 2-3 časka; kadgod sama zapovijed hipnotizatora prenese osobu u hipnotički san. Kakav je tu umor? A opet kakva li razlika u učincima? Stanje hipnoze sa svim skupom pojava što se u njoj zbivaju vrlo se razlikuje od običnoga sna i sanjanja, koja nam u njemu dolaze. Priznajmo dakle da nam pravi, bližnji fiziološki uzroci hipnoze, a pogotovo njihov mekanizam, nijesu još otkriveni i jasni. Iznešeno je više hipoteza, ali samo hipoteza i ništa više. Ispoređenje hipnoze s naravnim snom otkriva neke sličnosti, ali to još nije nikakvo protumačenje.

Istražujući *psihološke* uzroke hipnoze, auktor ne zaključuje bez razloga kad veli, da se ti uzroci nalaze u radu i uplivu mašte. Slike su mašte to življe i to se jače nameću što su druge moći, osobito vanjska sjetila, mirnija. Za slikama pak dolaze težnje, i to po sebi nužne, jer sjetilne moći, bez izbora i slobode, nužno teže k svome predmetu ako ih jače ne nadvladaju i ako slobodni razum s njima ne ravna. To vidimo u životinja i u djece, a događa se i u odraslih u snu i u onim stanjima gdje je rad razuma i slobodne volje zapriječen. U ovom i u svakom radu mašte valja bez dvojbe, tražiti psihološki uzrok «sugestilnosti» osoba u hipnotizmu. Pravom mimogred spominje pisac, kako

[4]) *Landois*, (Lehrbuch der Physiologie des Menschen, 10 Aufl. 1900. na str. 881) veli: Die Ursache des Schlafes ist der Verbrauch der Spannkräfte in den Nerven, zumal in den Centralorganen, der einen Ersatz nöthig macht. *Vielleich* wirken Ansamlungen von Zersetzunprodukten im Körper (? Milchsaure, Salze, Preyer) Schlaf erregend. O istoj stvari završuje *dr. Vigouroux:* On n'est, en somme, qu'en présence d'hypothézes. Traité complet de medicine pratique, Paris, nouvelle édit., tome I. str. 368.

se nauka Aristotelova i sredovječnih kršćanskih filozofa o mašti lijepo slaže sa obretima modernih psihologa. No tim općenitim zasadom, ma koliko bile istinite i sa činjenicama se podudarale, opet nije svaka protumačena u pojavima hipnotizma. Valjalo bi dalje i pobliže razriješiti pitanje, kako to da se onim neznatnim sredstvima uspava razum i slobodna volja? Kako i zašto da hipnotizator ima gotovo neograničenu vlast nad osobom u hipnozi, što ne opažamo u običnome snu? Kako to, da sami nalog hipnotizatora stavi osobu u ovo novo i čudno stanje? itd. Tumačenje je auktorovo dobro, ali preveć općenito. I poslije toga tumačenja čitatelju ostaje toliko točaka nejasnih, toliko pitanja otvorenih i želja neudovoljenih. Bilo bi dobro da je dr. Carević kojom riječi upozorio na ovaj nedostatak modernih tumačenja. Kardinal Mercier u svojoj daleko poznatoj Psihologiji, i ako se slaže sa mnijenjem uz koje pristaje i naš auktor, ipak je u svojim izjavama o uzroku hipnoze i njezine naravi dosta suzdržan i oprezan. «Po svoj prilici, uzrok je hipnoze u prvom redu, veli belgijski filozof, *psihologičan,* a u drugom redu *fiziologičan*... Što se tiče *naravi* hipnotičkoga stanja, ona nam je još zagonetka koju treba razriješiti; uza sve to ipak je utvrđeno, da je hipnotičko stanje prilično (analogno) snu i da pruža kao glavnu obilježbu stanje skrajne i vanredne (anormale) sugestibilnosti... Kojim fiziologičnim postupkom (mekanizmom) hipnotizirana osoba ostaje osamljena od svijeta koji ju okružuje, i biva sva uprta u hipnotizatelja? U ovom pogledu nema nego golih nagađanja, i cijenimo da bi bilo preuranjeno, u današnjem stanju znanosti odlučiti se za jednu ili drugu stranu. Sve što se stalno može reći, je, da se, sa fiziologijske strane, označi hipnotizam *porastom djelatnosti nekih živčanih središta a umanjenjem drugih;* ovo je posljedica zakona o ravnovjesju raznih oblika djelatnosti, koje izviru iz jednotne naravi čovječjeg sobstva i koji je zakon već sv. Toma uokvirio ovim riječima: *Una operatio animae, cum fuerit intensa, impedit aliam*». (Psychologie 8 izd. II. Louvain-Paris 1908, str. 217-219).

Mnogo je toga još nejasna o hipnotizmu. Hoće li znanosti poći pače igda za rukom da nam točno protumači narav ovih čudnovatih pojava i način kojim se oni zbivaju? Da li hipnotičke pojave u opće ne prekoračuju granice naravnih sila? Da nijesu one igra opakih ili dobrih duhova? Ob ovom sada da koju rečem.

d) *Naravne sile ili igra opakih duhova?*

Ima ih koji misle, da se mnoge pojave hipnotizma neće nigda protumačiti naravnim načinom, pa ih stoga pripisuju djelovanju zlih duhova. Između katoličkih pisaca ovaj je nazor zagovarao velikom spremom i dialektičnom okretnošću pok. isusovac Franco u člancima smotre *Civiltà cattolica* god. 1888, koje je kašnje štampao u posebnoj knjizi *L'ipnotismo tornato di moda.* Knjiga je imala više izdanja i u razne je jezike prevedena. Sa Francom se slažu: Grand Claude, P. Vila O. Pr., P. Bucceroni S. I., P. Schiffini S. I., P. Marc SS. R., Madridski nadbiskup Sancha-Hervas u poznatoj korizmenoj okružnici (1888) i mnogi drugi. Ali i velik je broj uvaženih katoličkih učenjaka koji su protivnoga mišljenja. Evo ih samo nekoliko: Mgr. Méric, P. Berthier O. Pr., P. Lehmkuhl S. I., P. Victor Van Tricht S. I., P. Rolfi O. F. M., Dr Lapponi, osobito P. Coconnier O. Pr. Dr. Carević pristaje uz ove potonje. Na str. 22 do 37 svoga djelašca, uspoređujuć hipnotičke pojave sa sličnim pojavama u čovječjem životu, nastoji pokazati, da ono što se događa u hipnozi ne prekoračuje naravnih granica. Veleuč. dr. Pazman podvrgao je (Bog. Smotra, g.V I. 1915. str. 271-283) ovaj nazor a i cijelu knjigu, vrlo oštroj kritici.[5]) On drži da hipnotizator radi u ime đavla i da njegovo mjesto zastupa (281).

---

[5]) Na str. 279 «Bog. Smotre» dr. P. prigovara Careviću, što drži da pri čitanju tuđih misli «pomaže nesvjesno titranje mišica dotične osobe, koje uvijek slijedi odnosne predodžbe». «Upozorujem ponajprije, veli dr. P., da mi se čini, e g. pisac ovdje zamjenjuje dvije stvari: *mišice* i *živce*... Čini se, da je g. psac spominjući titranje *mišica* htio reći titranje *živaca,* jer navodi riječi Gutberleta, po kojem nagađanje misli nije drugo, nego razumijevanje dvaju individua pomoću *opipa*. Za opip je pak sigurno u filozofiji, da su mu organi živci, a ne mišice». U meritum samoga pitanja ne ulazim, ali, iz uporedbe odnosnog komada Carevićeve studije (str. 58-59) i ove kritike dra. Pazmana, čini se, da je po srijedi nesporazum. Mišice mogu titrati i titraju stežući se (contractio) i popuštajući, a živci za pravo ne titraju nego vode živčanu struju — kojom vrstom radnje, nije sigurno, no najpriličnije himičnom raščimbom — pod utjecajem pak ove struje zbiva se stezanje (titranje) mišica (inervatio muscolorum). Nadalje, istina je, što pripominje dr. P., da su živci organi opipa, a ne mišice; ali dr. Carević toga nije porekao. Živci jesu organ opipa, no *predmet* opipa (objectum sensile) jest — uz ostale — i kret, a dosljedno i kretanje (stezanje, titranje) mišica. Kad neko u mraku napipa kuglu ili kad slijepac prstima čita izbočena slova, istina, oblik tih tjelesa upoznaje ćutilom opipa, ali *preko mišica* prstiju. Opipni naime živci prate *kretnje* mišica u prstima i u ruci, koje su potrebite da se obujmi kugla ili napipa slovo, te osje-

Da se ovo pitanje o naravnom ili mimonaravnom uzroku — neću reći posvema razriješi — nego da pisac uzmogne o njemu izreći svoj sud stvarno i razložito, dvije točke treba da unaprijed istakne i na čistac izvede. Prva je, da dobro odredi pojav hipnotizma. Ima li tu skup pojava iste vrste, nedvojbeno odijeljenih od drugih bilo normalnih, bilo patologičnih, bilo čisto mimonaravnih? Ima li se u hipnotizam ubrojiti «čitanje misli» ili čisto umna sugestija (suggestio pure mentalis), pojava pronicavog gledanja, telepatije i premještaja sjetila? Da li je nadalje *spiritizam* posvema druga stvar nego li hipnotizam, ili su možda to dva oblika istoga korijena i iste vrste? Ako se ne obavi ovo točno određenje hipnotizma, nemoguće je podati pozitivnog odgovora na pitanje o naravi i o uzroku hipnotičkoga stanja.

Drugo, na što treba da pisac odmah u početku pazi, jest, da se pitanje o prirodnom ili vanprirodnom uzroku hipnotičkih pojava *pravo shvati* i *dobro postavi*. Ne pita se naime, da li znamo znanstveno protumačiti hipnotičko stanje ili ne. Stoga što te pojave ne bi bili kadri protumačiti, još ne slijedi, da ih moramo pripisati vanprirodnim silam. Pitanje je, da li *očito vidimo* da pojave hipnotizma *prekoračuju granice naravnih sila*. Jedino u ovom slučaju bili bi ovlašteni odmah zaključiti na djelovanje ili sudjelovanje vanprirodnih čimbenika. Načelo je zdrave filozofije da se nesmije posizati za vrhunaravnim tumačenjem nego tek ondje, gdje neki događaj po svojoj biti ili po okolnostima očito nadilazi međe prirode. Ovoga se načela strogo drži i Crkva u prosuđivanju čudesnih događaja.

Za prvu točku priznati je, da ni stručnjaci nijesu još jednodušni u definiciji hipnoze. I ako danas velika većina drži, da je sa psihološke strane najistaknutija karakteristika hipnotizma stanje *prekomjerne sugestivnosti*, to ima ozbiljnih učenjaka, koji tu karakteristiku nalaze u pojavama uspomene i osjetnosti (phénomènes de mémoire et de sensation *Pierre Janet*. L'automatisme psychologique 1889, str. 73. cf. Mercier, Psychologie II.[3] 215). Nego valja znati da ove psihološke pojave, to jedne to druge, uvijek ostaju vanjsko očitovanje nekih nutrnjih, dubljih uzroka. A koji su ti dublji, fiziološki uzroci — viđesmo da o tome nema nego pukih nagađanja.

———

ćajući kretnje od mišica proizvedene, zamjećuju oblik predmeta (Sensus muscularis).

Stavno je zatim, da se u hipnotičkim sjednicama zbivaju stvari, koje se barem prikazuju kao *pronicavo gledanje* (clairvoyance), *telepatija, umna sugestija, premještaj sjetila*. I dr. Carević spominje nekoliko ovakovih slučajeva, koje bi bio proizveo Zitolo. Da li su to zaista pojave pronicavog gledanja itd., ili varanje — pa možda i samoopsjena — okretnog magnetizatora i varanje hipnotizirane osobe — teško je ustanoviti.

Dr. Grasset pripovijeda da je držao, e mu je uspjelo sa glasovitom histeričkom gospođom M. dokazati čitanje misli, «te sam — dodaje — već bio najavio saopćenje o umnoj sugestiji na kongres, koji se je imao držati nekoliko mjeseci kašnje. Ali je nadošao niz neuspjeha, te me uvjerio, da prednja serija uspjeha nije nikako dovoljna, da događaj znanstveno ujamči» (l. c. 491).

Za pronicavo gledanje ostaje ista neizvjesnost. «Prvi pokus, piše isti Grasset (492), lijepo mi pođe za rukom: osoba je čitala kroz obvoj i kroz kositrenu pločicu nekoliko crta, koje bijah napisao u francuskom jeziku i naznačila mi ruska slova što ih bijah stavio pri dnu. Ali drugi pokus, kojim je upravljao naročiti odbor montpellierske akademije znanosti i književnosti, posvema se je izjalovio, pače ćutljive (sensibilizirane) ploče, koje bijahu postavljene u zatvoreni omot, našaste su od svijetla navlačene, premda se je činilo da nijesu bile maknute iz svog kovčežića».

Slično se je dogodilo sa pokusima telepatije, sa pojavama premještaja sjetila, kretanjem — bez tvarnog dodira — udaljenih predmeta, pojavama levitacije. «Ima pokusa, koji ne uspješe...; ima ih koji tobože uspješe, ali je pri tome dokazana prevara (svijesna ili nesvijesna). Po tome ne možeš a da se s razlogom ne zapitaš, nije li bila kakva varka, nepoznata i neotkrita, i u drugim pokusima, koji se podaju za uspjele». Dr. Grasset zaključuje ovo poglavlje riječima: «Za sada proučavanje hipnotizma i sugestije ne će se uzdržati u posvema znanstvenim granicama nego uz izričitu pogodbu da se potpuno odluči od ovih *nepoznatih krajeva* (terres inconnues). Prije bi trebalo ustanoviti njihovu zbiljnost, pa tekar tada raspravljati o njihovoj naravi» (str. 497).

Kad bi ovako isključili tajnovite pojave i ograničili se na ono što danas običavaju zvati znanstvenim, otvorenim (hypno-

tisme franc) hipnotizmom, bilo bi mnogo lakše raspravljati o uzroku hipnotičkih pojava.

Imade li se hipnotizam, ovako omeđašen, pripisati djelovanju zlih duhova? Ja držim da ove pojave nijesu zaista takove, e bi morali zaključiti da po svojoj biti prelaze naravnih granica. Dobar dio njih više je ili manje sličan pojavama, koje se zbivaju u normalnome životu ili u nekim vrstama bolesti, ili ih se dade proizvesti fizičnim sredstvima. U naravnom somnambulizmu, u halucinaciji, u histeriji, u ludilu viđamo čudnih stvari jednako kao i u hipnotizmu. Uz bolesti tijela nijesu rijetke bolesti sjetila, mašte, pamćenja, govora, kretnih organa. Nekima je vid u toj mjeri osjetljiv, da im noćno svijetlo zvijezda zabliješti oči kao zdravima kada gledaju u sunce. Drugi čuju vrlo udaljeno i lagano šuštanje, koje ni najfinije uho u normalna čovjeka ne bi osjetilo (hiperestezia). Ima bolesti uspomene (amnezija), koje poruše pamćenje cijeloga niza događaja, ili pamćenje jezika (grčkoga, njemačkoga....), ili neke određene skupine riječi u jeziku, na pr. brojeva, imenica, glagolskih vremena itd. Drugi zaborave pisati (agraphia), čitati (cecitas verbalis), ne znadu više smisla govoru, i ako dobro čuju zvukove glasa (surditas verbalis). U naravnome somnambulizmu čeljade je tako uprto i ograničeno na ono što radi, da, premda drži oči otvorene i po njima se vlada, ipak ne opaža onoga što se na njegov posao ne odnosi. Castelli bi u somnambulizmu užegao svijeću da piše. Jesi li mu prižegao drugu svijeću a njegovu utrnuo, mislio bi da je u mraku, pak bi pipajući tražio svoju svijeću i opet je pripalio: on nije vidio nego sa *svojom* svijećom (Garnier, Traité des facultés de l'âme I, str. 479, kod Mercier l. c. 206). Pascalu uminu teška bol zubi time, što se dade da riješi problem cikloidne krivulje (jednokolice). U sanjanju uzimljemo za zbiljske najsmješnije i najluđe prikaze, veselimo se nagomilanom blagu, predamo pred utvaram mašte, stvaramo odluke, koje, razbuđeni ne bi ni pripustili u pamet. Mnoge od ovih pojava, što nabrojih, ne znamo protumačiti, no za to ih niko ne drži nadnaravnim pojavama, niti ih pripisuje djelovanju duhova.

Sve nas ovo napućuje, da se ne prenaglimo izjavljujući da je hipnotizam djelo vanprirodnih čimbenika. Za što ne bi mogle i te pojave biti učinci još dobro nepoznatih ali naravnih sila ili složaja (kombinacije) više naravnih čimbenika? Istina, velika je razlika između hipnotičkoga stanja i gore spomenutih dogođaja, ako ne u samoj naravi pojava o sebi uzetih, a ono u sredstvima, kojima se dovodi hipnotički san i u načinu, kojim se razvija. Ta sredstva, u koliko mi možemo razabrati, zaista nijesu surazmjerna brojnim i čudnim učincima. Gledanjem u svijetli predmet, jednoličnim udaranjem sata, pače samom zapovijedi «spavaj», nastupa hipnotičko stanje sa cijelom gomilom raznovrsnih i čudesnih pojava. Način pak kako se razvija još je čudniji. Uspavano je čeljade bez svoje volje, igračka u rukama hipnotizatora, koji često na uspavanoj osobi svojom zapovijedi proizvodi ono, što ni sama na sebi nije kadra da proizvede u budnome stanju. U naravnome je snu i somnambulizmu čeljade pušteno samome sebi ili bolje igri svoje mašte, dok u hipnotizmu volja hipnotizatora preko sugestije zagospodari uspavanom osobom i njezinim moćima. Razlika je dakle velika. Ali sve ovo, ma koliko utvrđivalo nazor da je hipnoza pojava svoje vrste i ne redovita, držim da nas ipak ne ovlašćuje, da apodiktički proglasimo hipnotičke pojave nadnaravnim pojavama i djelom opakih duhova.

Da se međuto krivo ne shvati ovo moje razlaganje, valja mi nešto istaknuti. Time što ne vidimo da pojave hipnotizma očito prekoračuju granica prirodnih sila, nije nipošto rečeno, da u hipnotičkim pokusima zli duhovi ne bi mogli imati, pače da nijesu kadgod i imali svoga dijela. Ta oni mogu i naravne pojave za svoje ciljeve upotrebiti. No, iz načina, iz svrhe, iz okolnosti, iz posljedica dade se rasuditi, da li u kojem pojedinom slučaju vanprirodni čimbenici u to ulaze. Ali pogotovo se po ovim istim pravilima smije zaključiti za mnogo prigoda, da zli duhovi tu nikako ne imadu dijela. Ne bi li, na pr. bilo nerazložito i smiono hipnotičke pokuse, što ih rade ozbiljni i časni stručnjaci poradi znanstvenog istraživanja, ili što ih rade vješti liječnici da poprave stanje bolesnika, pripisati utjecaju sotone? A to bi morali učiniti, kad bi hipnotizam već po svojoj naravi bio djelo opakih duhova. Da tako pak ne smijemo postupati, napućuje nas i Crkva, koja je izjavila, da se bavljenje hipnotizmom, uz neke uvjete, može pripustiti. Ti su uvjeti, da se radi o pojavama, za koje *se sumnja da li nadilaze prirodne sile ili ne*. — Za pojave, o kojima je *sigurno* da prekoračuju naravne granice, bavljenje je zabranjeno. — Zatim treba da je isključeno praznovjerje i sablazan (S. Congr. Officii 27. jul. 1899).

Dr. Carević u načelu drži se čvrsto ovoga pravila. Za sve

one slučajeve, gdje nije očito da iziskuju vanprirodne sile, nastoji da ih po naravnu protumači. Da je njegovo tumačenje uvijek i pravo tumačenje, ja ne bih rekao. U ovim pitanjima ima previše «nepoznatih krajeva», a da bi čovjek mogao osječito tvrditi. Treba je puno suzdržljivosti u sudu, velikog opreza u izjavama. Valja da je pisac svijestan, da njegovi razlozi nijesu uvijek neoborivi (apodiktični), da svako njegovo tumačenje nije prosto od prigovora.

*

Na svršetku još ću jednu da pripomenem.

Knjizi o kojoj govorimo dao je povoda dr. Zitolo sa svojim javnim pokusima u splitskome kazalištu. Pisac u tome obziru veli: «Nije... bilo uputno, što su političke oblasti u Dalmaciji dozvoljavale *javne* hipnotičke eksperimente» (str. 67). Dobro, ali je trebalo još više reći. Bavljenje hipnotizmom toliko može imati i ima žalosnih posljedica po zdravlje; toliko je pogibeljno po moral; dade se upotrebljavati u tako mnogostručne i škodne svrhe po društvo, da je bilo od potrebe o svemu ovome opširnije progovoriti i proti javnome prikazivanju jače i odrješitije dignuti glas.

«Hipnotizovanje, piše Crocq, može učiniti da se pojave simptomi nevrastenije i ludila, kao što su ih opazili Linden, Guermonprez... Ono može učiniti da buknu jaki napadaji histerije, naročito ako je hipnoza prouzrokovana metodom Braida i Faria, i to kod osoba koje prije nijesu nikada imale sličnih napada... Ono može učiniti osobe u toj mjeri osjetljivim, da je kakva sitnica kadra u tren ih uspavati (hipnotičkim snom) i ostaviti ih igračkom i ratilom koga mu drago bezdušnika» (L'hypnotisme scientifique, 1900, str. 409). Evo nekoliko posebnih slučajeva. Charcot je vidio na nekoj ženi teških histeričkih napada, koji se pojaviše iza kako ju je hipnotizirao magnetizatelj na sajmu; Pitres je liječio nekog željezničkog činovnika, koji je bio kidisao na život poslije višekratnog hipnotizovanja sa strane Donata; a Andrieu opazi žestoke krize padavice kod osobe, koju bijaše hipnotizovao neki amienski trgovac; Seglas: čudno i vrlo pogibeljno umno stanje poslije hipnotizovanja u baraki nekog magnetizatora; a Briand opazi dva slična slučaja (Isp. Grasset l. c. 423).

Da i moralnosti hipnotiziranih osoba prijeti velika pogibelj iz hipnotizma, čitalac će lako sam uvidjeti. Neka žena poslije

više hipnotičkih sjednica nađe se, da je od svojih dvaju ljubovnika obeščašćena. Žalosnim je iskustvom utvrđeno i sudbenim putom dokazano, da i časno i pošteno čeljade može u hipnozi, bez svoga znanja i privole, izgubiti poštenje i majkom postati (Grasset 447). Bezdušni će hipnotizator, osim toga, ispitati uspavanu osobu o najtajnijim stvarima, koje mu ona očituje, i tako se često metne zublja mržnje i nesklada u obitelj, zavade se glavni prijatelji, unese se nemir i strah u društvo. Sugestijom postigne hipnotizator da neko na sudu u najozbiljnijim poslima izreče krivo svjedočanstvo, ili da oporučitelj drukčije raspoloži sa ostavštinom nego li je mislio, a na štetu i nepravdu trećega. U tolike se je štetne svrhe po pojedinca i po društvo već upotrebljavao hipnotizam, da su mnoge države zakonom oštro zabranile hipnotizovanje ne samo onima, koji nijesu liječnici, nego i istim liječnicima zabranjeno je hipnotizovanje na *javnim* skupštinama.

Kakvu su korist donijeli javni pokusi talijanca dr. Zitola po dalmatinskim gradovima? — Korist vrlo malu, a štete po zdravlje, po moral i po vjeru velike.

*

Knjižica dra. Carevića, ma koliko imala nedostataka, ima i lijepih strana, da na koncu zaslužuje preporuku. Tu je pisac u malo listova zbio dosta toga o pojavama hipnotizma, o načinu kako bi se, bolje ili gore, dale mnoge protumačiti, ili sa drugim, poznatijim, usporediti. U njoj je osobito za naše prilike zgodno obrađen treći dio, a, što je glavno, pisac se drži zdravih filozofijskih načela. Knjiga će biti od koristi svima, koji nijesu već iz stranih djela podrobnije u pitanje upućeni.

Koedukacija.

Piše: Krsto Stošić - Šibenik.

Mješovitih škola postoji dandanas ponajviše u Americi. U Evropi ih pak ima osobito u Švedskoj, Norveškoj, Danskoj, Finskoj, Švicarskoj, u Italiji i Holandiji. Dosta su sužene u Belgiji, Engleskoj, Ruskoj, Njemačkoj i kod nas. Možda je čudno, ali u Francuskoj postoje samo mješovite škole za mjesta ispod 500 stanovnika i to zbog financijalne štednje. Španjolska ne poznaje nikakove takove škole.

Ovdje ću dokazati na temelju neoborivih činjenica i razloga kako takove škole ne imaju prava na opstanak i kako nije ih ni najmanje idealno podržavati.

Katolička je crkva u teoriji i u praksi bila uvijek proti koedukaciji. Uvijek je to stanovište zahtijevala, gdje je mogla, i tek u Americi, inače klasičnoj zemlji koedukacije, trpi niže mješovite t. zv. župske škole. Naravno je crkva proti takovoj školi poglavito zbog moralne pogibelji, te radi tjelesnih, intelektualnih, psihičnih osebina obiju spolova, koji zahtijevaju specifičnu kulturu čovjeka i žene. Nego i rezultati iskustva, koje su teoretičari i «slobodni duhovi» otvoreno ili prikriveno morali priznati, dali su konačno pravo onoj vjeri, koja je svojom dubokom pronicavošću odavna upozorila na pogubnost koedukacije. Ljudi su nepraktični ili idealiste smatrali koedukaciju idilom, u koju treba prenijeti mladost, tobože što je po naravi nevina kao u raju zemaljskom. Te su se teorije pred istinom raspršale kao magle pred suncem.

U čem sastoji koedukacija? Da se uz mušku mladež jednako uzgaja i ženska: u isto vrijeme, po istom sistemu nauka i metodi, bez obzira na moralnu pogibelj, zdravlje, ćud, sposobnost i zadatke u ljudskom društvu obiju spolova. Kako se vidi, takova koedukacija mora utjecati ne samo na tjelesni i duhovni razvitak pojedinaca već uopće na cijelu kulturu.

1. Što kaže higijena?

Uzmimo na prvom mjestu obzir na tjelesne osebine obojeg spola. Djevojčice su po prirodi tjelesno slabije i nježnije, pak glede napora ne mogu odoljeti kao organizam mladića. Osim toga one se nešto dvije godine prije od muškarca razviju u t. zv. «nezahvalnoj dobi», kada se osebine tjelesne i psihične znatno mijenjaju. Tad one trebaju i druge metode u odgoju, u suglasju sa svojim razvitkom. Do jedno 12 godina djevojčica je, relativno, sposobnija od muškarca, ali u vrijeme puberteta nastaje zastoj. Pri zajedničkoj školi, ako je obuka sastavljena u interesu djevojčica, onda i na štetu učenika; ako se ravna samo po sposobnosti učenika, onda su djevojčice opterećene tolikim materijalom da mu ne mogu odoljeti. Baš u toj dobi one će češće izostati iz škole zbog slabosti, anemije, nervoznosti, koja se u njih tih godina često javi.

Na prvom internacijonalnom kongresu za školsku higijenu u Nürnbergu g. 1914. prof. Hertel-Kopenhagen, poduprt obilnim materijalom iskustva iz raznih država, dokazao je veliku razliku između dječakâ koji zore, i djevojčicâ, koje rastu. Prenatrpanost materijala u mješovitoj školi poremećuje duševnu i fizičnu raspoloživost djevojčicâ, dakako na uštrb svog harmoničnog razvitka. Sbog toga je već g. 1909. na godišnjoj skupštini badskih filologa u Konstancu predsjednik izjavio, da se djevojčice od 9-13 godina razvijaju polaganije i zbog njihovog nježnog zdravlja treba ih više štediti nego dječake.

Dr. Jakov Hoffmann u krasnoj knjizi «Odgoj mladeži u godinama razvitka» (Freiburg 1913, str. 21) piše: «Burgerstein i Netolizki dali su pobližih interesantnih podataka sa općim brojkama: «Od 11210 pregledanih mladića srednjih škola u Švedskoj našao je 34,4 procenta boležljivih, ali od 3072 djevojčica 61,7 percenta». Ove statistične brojke govore puno. Dokazuju

da zbog osobina razvitka mješovita škola nije umjesna. Stoga mi se čini, da je imala potpuno pravo referentica na I. internacijonalnom kongresu za moralnu pedagogiju kad je naglasila, da je njega osebina žene i uzgoj njezina karaktera važniji nego li staleška izobrazba, jer materinstvo za djevojku znaći više nego očinstvo za mladića.

Poznati kritik ženskog školstva Wandzoldt imao je razloga, kada je napisao znamenite riječi: «Ja sam našao, a to mi se je potvrdilo i s druge strane, da su duhovnici i liječnici od ugleda u pretežnom broju protiv koedukacije».

Ovoliko budi dosta rečeno proti koedukaciji radi higijene.

2. Psihične su sposobnosti proti koedukaciji.

Red je naglasiti da su i psihične sposobnosti obojeg spola vrlo različite.

Za vrijeme puberteta mladić je prosječno ovakav: Ćuti veliku potrebu ekspanzije, rado se miče, gimnasticira. Traži šport. U njem se razvije kriticizam, samostalni sud; jače se zanima za nauk. U to vrijeme mladić postaje svoj filosof i po svoju riješava najveće probleme na svijetu; dolazi dakako do originalnosti, ali lako pada i u iluzije. Volja se jača, formira se karakter budućega čovjeka. Fantazija gradi kule u zraku, ali i viši ideali pobuđuju ga nesebično na zanos; snuje planove za život, tuži se na realnost stvari i traži sebi nove i blaženije svijetove. Nije čudo da pjeva pjesme. Jak smisao za estetiku razvija se u njem. Ćutljiv je, uljudniji, ljubezniji, traži intimnije prijateljstvo. (To je vrijeme, kada se učvršćuje vjera ili ju se gubi). Dakako ovo su dobra svojstva mladića u ono vrijeme, koje Stanley Hall zove «zlatno doba». Naravno da prema tome treba zgodnu metodu odgoja. Ova mora da je više analitička i znanstvena karaktera, ne gubeći dakako s vida ni duševnu sposobnost njegovu.

U vrijeme se nezahvalne dobe djevojčice razvijaju drugačije. Evo karakteristike: Čuvstvenost postaje najosjetljivija. Ona je često vesela i zanešena bez razloga, ali i plače da sama nezna zašto. Kako u kretnjama, tako u razgovoru i fantaziji postaje jako živa; predodžbe joj brzo lete kroz pamet. Zna se zanijeti kao vizionarka. Postaje domišljata, bolje sudi i zaključuje. Snažno joj se razvija smisao za urednost, čistoću i sitan rad kao n. pr. vezenje i u tom nalazi svoj ukus. Mnogo je znatiželjna. Kiti se i traži dopadljivost, pa je vrlo uslužna. (U pobožnosti bude Bogu jako odana ili ide za ispraznošću svijeta).

Zbog ovih osebina treba da je i metoda odgoja primjerena. Za žene učenje mora da je više neposredno, psihološki, praktično i moralno, a ne filozofsko, teoretično ili apstraktno; više deduktivno nego li induktivno; živo i od pobude više nego suhoparno, više joj treba poticaja nego uvjerenja. Predmete mora učiti sa praktične strane. Tako se ona ima pripraviti za svoje zvanje majke, a red je da je ona bistre pameti, praktična, uredna, mirna, samilosna i pobožna. Stoga ne znam kako se može odobravati sistem koedukacije, prema kojemu se određuje ista naukovna osnova za muške, a ne za ženske. Djevojke, koje dolaze u takove škole, redovito se moraju nalaziti kao u tuđem svijetu. Njoj se protuprirodno nameće štetni odgoj muškarca, a uništuju se time dobre karakteristike žene. — Taj način odgoja ne bi smio postojati u našem vijeku «individualne slobode» i kad se toliko slavi «vječno ženstvo».

3. Zvanje spola isključuje koedukaciju.

I baš zbog specifične razlike oba spola, zahtijeva kulturni napredak, da njihov odgoj bude različan. Poznati engleski pedagog Reddie i njemački F. W. Förster žele, kad se govori o koedukaciji, da se pitanje ovako postavi: Stoji li ideal ljudskog razvitka u tome, da se duševne suprotivnosti među muškim i ženskim spolom niveliraju ili da se očuvaju i razviju? Kad bi se proti zdravom razumu općenito dopustilo da se te razlike unište, onda bi morale prestati plemenite osebine žene i majke, koje u svakoj pravoj kulturi toliku ulogu igraju. Tad bi u javnost nastupio «treći spol», kako ga Ferero nazivlje u «Mladoj Evropi». Kad bi se uvela opća koedukacija, nema sumnje da bi ljudsko društvo bilo drugačije i sasvim poremećeno. «Ne bi stoga bilo daleko vrijeme, kad bi kćeri krojile zakon u obitelji, svukuda slobodno putovale, postale feministe, politikande, pače sufragiste, više manje petroljarke i anarhične. A sigurno takove djevojke nijesu da se prilagode na povučeni život i rad žrtve kao majke obitelji, niti bi ih tko rado izabirao za svoje

ognjište, jer zbilja ne bi htio političku furiju ili mudricu, oboružanu perom i plamenom, nego bi tražio anđela ljubavi i požrtvovnosti» (Civiltà Cattolica, g. 1914. vol. 2, str. 281). Poznato je, da je za sreću obitelji puno potrebnija dobra žena nego li učena. Za naš je vijek karakteristično, da se učenost žena smatra najvišim kulturnim ciljem i ako blaženost i mir ljudi ne stoji u izobrazbi žene, ali naglasiti je da ona treba nada sve primjerenu kulturu za svoje idealno zvanje majke, a ne da postane muškara i konkurira općenito izvan svog kućnog kraljevstva sa čovjekom u svjetskoj borbi. Žensko je pitanje našlo odavna svoje riješenje u kršćanstvu i nije trebalo čekati na teorije našeg 20. vijeka. F. W. Förster ističe ovu ideju ovako: «S jedne je strane kršćanstvo vanredno pojačalo duhovnom pobudom moć za živi ideal duševnih diferenca spolova, pa je tako reći oba potakla da osobinsku snagu razviju do najvišega — s druge strane izravnalo je jednostranosti i svaki spol međusobno obogatilo zasebnom krjepošću: t. j. ženu je učinilo da bude više ženskom i žensku je veličinu duše podiglo do najveće dosljednosti i svrhe, ali ne tako da ju je učinilo jednostranom, nego što je ženskoj ljubavnoj moći dalo muževnog heroizma, čovjekove otvorenosti i odlučnosti; nadalje ono je čovjeka učinilo još čovječnijim, ne u koliko je njegovu jednostranu djelatnu moć pokrijepilo već što je u njemu odgojilo snagu sa viteštvo i vodilo ga da jakost volje obuzdava nježnošću savjesti» (V. «Pharus» g. 1910. 6 svez. str. 501). Ovaj duhovni sklad između uloge žene i čovjeka, koju uči kršćanstvo pokazuje pravi cilj civilizacije.

Ne mogu a da na ovom mjestu ne navedem odlične riječi oca eksperimentalne pedagogije Dr. Stanley Halla, koje sam često čitao. Ovaj protestant veli: «Ja zavidim mojim prijateljima katolicima štovanje, koje oni ispovijedaju prema Djevici Mariji. Ko je igda tražio, da li je Sveta Marija, pred kojom se pregibali poštovani kraljevi sa Istoka, poznavala astronomiju Kaldejaca i Babilonaca, ili da li je znala čitati i pisati u vlastitom jeziku? Slavna Majka Božja dokazuje nam, koliko je veća izvrsnost i svetost biti majkom nego li umjetnicom, govoriteljicom, profesoricom ili znanstvenicom. Ali valja i našem spolu razumjeti da biti pravičan uvijek više vrijedi, nego li prosti kavalir, filozof, general, presjednik ili miljunaš».

4. Ćudoređe i koedukacija.

Moral je temelj svakom dobru. On čuva čovjeka, da ne poživinči i potiče ga na ideale, bez kojih ljudska zajednica ne može postojati. Moral je bolji temelj kulture, nego li sve tečevine ljudskog uma. Pri pitanju koedukacije treba baš moral da ima glavnu riječ. Je li dakle ovaj u mješovitim školama u pogibelji? Upit je pače suvišan, ako i malo zavirimo u realnost. Nego se moral koedukacije često slabo ima na pameti, a mnogi roditelji navlaš sebe zavaravaju ili neće da otvore oči i gledaju pogibelji. O tom se slabo iznosi u javnost i piše, dočim sve to dalje teoretičari bez rezerve uvjeravaju potrebu koedukacije i združenje obiju spolova. Poznat je sa univerze u Zürichu Forel, koji preporuča kao moralno sredstvo zajednicu obiju mladeži, pače da se razvija među njima ljubav, a Venturini nalazi u flirtu najbolje sredstvo proti moralnoj perverznosti. K tome ne fali ni emancipiranih gospođa kao Lischnowska, koja traži da se svaki stid ubije i zajednički oba spola gimnasticiraju bez odjeće. Ellen Key, spisateljica knjige «Vijek djece», uprav djetinskom površnošću, ali i velikom malicijom, zahtijeva potpuno nagonsko ljubovanje bez obzira na bilo koji zakon božji i ljudski. Stoga i čedo moralnog liberalizma, t. j. koedukacija, posve je drugačija u praksi nego su takovi pisci mislili.

Osvijetlimo ovo malo bolje. Dr. F. W. Förster u novijem izdanju svoje knjige «Škola i karakter», napisane kao prilog reformi školske discipline, dodao je ovako: «Teško je, rijetko, pače sasvim nemoguće djevojčicam za periode svojega razvitka da dođu do potpunije zrelosti žene u onom neprestanom natjecanju sa dječacima, kroz čitave satove, sedmice i mjesece. Neprestana briga da sakriju, koliko je moguće, svoje fizično stanje (poput boležljivosti) u neke dane svakoga mjeseca, k tome dvoznačne i bestidne opaske, što ih čine ne malo pokvarenih između đaka, kad se sjete i bilježe otsutnosti, pogrješke i slabo izrađene zadaće: sve to stvara atmosferu, kojoj ne smije biti izložena nijedna djevojčica, i mnoge od njih koje su tu prisiljene, nijesu li izgubile svaku delikatnost čuvstva, biti će bez sumnje s mnogo razloga štetovane i poremećene u najosjetljivijem razvoju svoje feminilnosti». I opet: «Nažalost imam najgore bilješke glede šala potpuno opscenih pokvarenih đaka, na

što su prema našem sistemu koedukacije izložene djevojčice u višim razredima, a tako isto i ako ne bučnih ali ne manje podraživih opazaka izvidljivog drugog spola u higschool-i» (sekundarne škole, naše srednje). Prije spomenuti Stanley Hall, sam direktor jedne mješovite škole, za konferencije g. 1912. u Filadelfiji priznao je: «Koedukacija nije idealno savršen sistem i ako je u nas (Americi) za neko vrijeme još potrebit zbog prištednje. Mi ne ćemo odmah promijeniti sistem, ali je sigurno da se oba spola razlikuju u zanimanju, u zabavi, u igri, u metodama, i stoga gdje se razdioba može izvršiti, tu treba da ova predobije».

Koliko zla rađa tako pogibeljna familiarnost, sigurno nije sve na vidjelo iznešeno, jer svaki zavod gleda pokriti svoje nevolje, a neumjesno je, da škola sama donosi pred javnost svoje škandale, kako to liberalci dobro znadu. «Civiltà Cattolica (g. 1912. sv. II. str. 62 i 284) donosi važne opaske, koje malo osvjetljuju to stanje: «Škandali povrh škandala, bezdisciplaniranost, štrajkovi gojenica sa svim karakteristikama divljaštva kao kod mladića, tajna društva zvana bratimstva i sestrinstva u sastancima zatvorenih vratiju, a bezočnost bez imena, pravo rasadište anarhije i pokvare». «U orfanotrofiju, koji je u Cempuis-u po načelu koedukacije zasnovao Paul Robin (ubio se na teatralni način prema novim iznašašćima eutanazije), bilo je sakupljeno 300 mladeži obojeg spola, ali se brzo morao zatvoriti radi teških škandala. Pri prolazu tih sirota svak je vikao: Evo mladih prasaca Robinovih!» — Poznato je i u nas, koliko je sablazni izašlo na javu od odanih tajnih sastanaka đaka sa svojim kolegicama u Sarajevu!

Pedagoški časopis «Pharus» g. 1914. 2. sv., donosi porazno priznanje iz «Deutsche Schule». Piše naime Dr. Karlo L. Henning (Colorado), vrstan poznavalac školskih prilika u Americi: «Cjelokupno promatrane High-schools, koje imaju koedukaciju, nijesu drugo već boy's and girls clubs (klubovi mladića i djevojaka) u kojima je ljubakanje, baseball, football glavno i nauk je sporedno. Svakomu je promatraocu školskog stanja u Americi poznata činjenica, da već u Public school svaka girl ima svoga boy, i svaki boy svoju girl. Djeca se od 10 ili 11 god. ne srame svojih ljubinka, svojim mladim dragama daju u zamjenu darove, slatkarije uz odnosni izražaj prama naklonosti. Dosta je slušati razgovor mladih kolegica i srednjoškolaca u kakvom tramvaju, na javi ili za školskog odmora, a da se uvjeriš, kako se tu radi posve o drugome nego o algebri, Cesaru i Liviju. Nezgrapnosti iznad svake sumnje, da se ne reče opscenosti glasno se izgovaraju, da ih možeš čuti i sloboda općenja obojeg spola dolazi više nego je razložno. Očevidno je da takovo drugovanje i ljubavna zabava malo pomaže nauku u Highschoolu i djevojčicam i mladićima. Kako može mladić, koji pohađa istu školu sa svojom odabranicom imati interesa za nauk, kada su njegove misli pozabavljene sa girl-om, koja sjedi nekoliko koraka dalje od njega?» Dalje ne treba iznositi i ako je najtragičnije. Ovoliko dosta za dokaz da koedukacija ne vodi k moralu niti u Americi.

5. Dva prigovora.

Ne će biti s gorega odgovoriti na dva prigovora, koje bi mogli zagovornici koedukacije iznijeti, jer svi prigovori ne mogu poljepšati stanje stvari.

1. Govori se: Škola je obitelj, a učenici su kao braća i sestre.

Škola nije nikad obitelj, niti je može nadoknaditi. Ona tek jedan dio cjelokupnog odgoja uzima na se i to ponajviše intelektualni. Moralni je i religiozni mnogo sebi prepušten, jer država prima bez razlike vjernike svake vjeroispovjesti i prema tome sastavlja učbene knjige. Smiješno je dakle govoriti o «školi obitelji» i «bratimstvu», koje faktično ne postoji, već je to fraza bez značenja. Naprotiv pedagog F. W. Förster govoreći proti koedukaciji veli, da je sama dobra obitelj, gdje je braće i sestara, vrlo zgodna za odgoj jednih i drugih, jer mladić postaje nježniji uplivišen po sestri, a ova pak stiče snagu aktivnosti, koja fali ženskom karakteru. Dalje o bratimstvu ili kolegijonalnosti vidjesmo u 4. tački.

2. Neki opet vele, da pri koedukaciji mladić gubi od svoje surovosti i postaje elegantniji. Ako je ovdje pitanje samo namjera, sigurno ne treba tako pogibeljne i dugotrajne koedukacije. U svakom slučaju bi li smjeli ljudi za malo društvene konvencijonalnosti žrtvovati unutarnju kulturu? Nije pak sam ni Förster iznio, da u mješovitoj školi djevojčice postaju surove i prkosne, i mjesto da one uplivišu na svoje kolege, rađe od njih prime svako divljavštvo i grobijanstvo. Na pokrepu iznijeti ću

još karakteristični ulomak iz članka učiteljice mješovite škole Josefine Bianco (v. Civiltà Cattolica g. 1914. sv. 2): «U mojim sam učenicama uvijek opažala živu antipatiju na drugi spol, a ta se antipatija očituje u dobacivanju kamenja i šaka, kad se namjeri četa dječaka na skup ženskih. Jedne se godine ta antipatija grozno raširila tako, da sam smatrala zgodnim uliti u dušu tih divljaka kakvo čuvstvo kavalirstva. Bože me oslobodi! Obolila sam. Dok su me zamijenili, možda su uzde popustile a čuvstvo kavalirstva zahvati, niče i razvi se tako dobro, da se je moglo kroz par mjeseci sastaviti epistolar ljubavnih pisama; ne znam da li na korist linguistima, ali svakako na pobudu zaljubljenih... To ludovanje mogla je biti prva veruga dugoga lanca posljedica, tako dugoga da mu se kraj ne može vidjeti».

O razlozima u prilog koedukacije osobito zbog financijalne štednje, te zbog borbe za kruh, odgoja demokratskog duha, izobrazbe ženskog spola i t. d. ovdje ne mogu govoriti. Razlozi, koji su iznešeni proti koedukaciji daleko su važniji od svih drugih, često i financijalnih. Sve se u najviše slučajeva može nadoknaditi posebnim odgojem, drugom razdiobom vremena za pohađanje škole i inače. Rijetki slučajevi iznimke ne mogu ništa dokazati, već potvrditi pravilo razdiobe škole. Ostaje da mješovita škola nije nikakvi ideal.

6. Zaključak.

Kršćanska je vjera decizivno uvijek bila proti zajedničkim školama. Na temelju je vječnih istina vjere ona zabacila tu nezdravu hiperkulturu. Najnovija znanost i žalosno iskustvo dalo joj je pravo. Danas je jasno dokazano proti tvrdnjam teoretičara, da je fizički razvitak obojeg spola različan, psiha je čovjeka drugačija od žene, razne su sposobnosti uma i srca i različne uloge u ljudskoj zajednici; k tome je dokazano, da koedukacija ne pogoduje ozbiljnom učenju mladeži i da je njihov moral češće u najvećoj pogibelji. Sigurno dakle da taj sistem nije nikako uzoran za civilizaciju mladosti.

Neki je pedagog rekao: «Hoće li se raditi za degeneraciju omladine u Njemačkoj, onda dobro, nek se uvede koedukacija, ostalo će po sebi doći» To ne možemo nego i za nas opetovati.

NIKOLA MALEBRANCHE.

Piše: Dr. F. Binički - Senj.

Život.

Nedavno se navršilo ravnih dvjesta godina, otkad je zaklopio trudne oči. Malo se spominje osobito u zadnje vrijeme, malo je i poznato o njemu. Nu igrao je veliku ulogu u razvoju novije filozofije, a za života je bio uzburkao duhove svojim djelima. Stoga ne će biti suvišno, da se ukratko prikaže njegov život i sustav.

Rodio se 6. kolovoza 1638. u Parizu. Otac mu Nikola bijaše dobro stojeći i ugledan, pače i tajnik Ludovika XIII. Mali Nikola bijaše najmlađe dijete, boležljivo i slabunjavo. Roditelji ga dadoše uzgojiti u svojoj kući. Poslije pođe mladić u kolegij de la Marche na filosofiju, a zatim u Sorboni svrši teologiju. Godišta 1660. stupi među oratorijevce. Tu se uze baviti crkvenom poviješću i kritikom, nu bijaše slabe sreće. Slučajno mu nakon tri godine dopade ruku Descartesovo djelo «Traité de l'homme». Malebranche ga uze upravo gutati i dade se posve na filosofiju. Sam se hvalio, kad bi i iščeznula sva djela Descartesova, da bi ih on iznovice napisao. Filosofija ga tako zanijela, te je govorio, da Adam nije umio ni povijesti ni biblijske kritike, ali da je jamačno umovao, a njemu da ne treba veće učenosti nego ju je imao Adam prije grijeha. Nakon 10 godina izdade Malebranche plod svoga istraživanja «Recherches de la verité» Paris, 1675. Protiv njega ustadoše Leibniz i Locke, Bossuet i Fenelon, a osobito jansenist Arnauld. To ga ponuka, te izdade «Conversations métaphysiques et chrétiennes» (1677.) a nakon toga «Traité de

la nature et de la grâce» (1680.) i «Traité de la morale» (1684.) Arnauldu odgovori u više letaka, koje izdade 1709. pod naslovom «Réponses de Malebranche à Arnauld». Osim toga napisa još «Meditations métaphysiques et chrétiennes» (1684.), «Entretiens sur la métaphysique et sur la religion». 1688.), «Traité sur l'amour de Dieu» (1697.) «Entretien d'un philosophe chrétien et d'un philosophe chinois sur la nature de Dieu» (1708).

Izmoren radom leže Malebranche na mrtvačku postelju. Bolovaše 4 mjeseca. Prije smrti ga pohodi George Berkeley, s kojim se živo razgovaraše. To mu, vele, i pospješi smrt. Preminu 13. listopada 1715.

Sustav.

Malebranche nije kanio osnovati posve novi filosofski sustav već samo nadopuniti i usavršiti sustav Descartesov. Stoga i jest glavna osnovica njegova umovanja Descartesova filosofija, nu on je u mnogočem pošao dalje od Descartesa. Glavno je obilježje Malebrancheova sustava ontologizam, okazionalizam, optimizam.

Ontologizam. — Malebranche je zadržao osnovnu zasadu Descartesovu, da se ideje ne mogu dobiti apstrakcijom iz sjetilne spoznaje. Nu dok Descartes seže za prirođenim idejama, ide Malebranche drugim putem.

Duša ljudska ne vidi predmeta, kakvi su u sebi, pa dok primjerice gledamo sunce, nije neposredni predmet našega duha sunce, već neka stvar, koja je tijesno združena s našom dušom, a to je ideja. (Entret. sur la mét. 1, 6). Ideja je nakle u nama duhovna realnost i ono, što prvo spoznajemo. Dok sami sebe možemo spoznati u samosvijesti, sve drugo spoznajemo posredno s pomoću ideja. (Rech. de la vér. l. 1. c. 13, 4. l. 3. c. 7, 4. l. 3, p. 2. c. 1, 1.).

Iz iskustva ne možemo dobiti ideja, jer bismo morali primati u dušu materijalne slike, species, što istječu iz predmeta. K tome nam sjetila samo pokazuju predmete u napremici s našim tijelom. (Rech. de la vér. l. 3. p. 2. c. 2). Ni iz sebe ne možemo proizvoditi ideja. Ideje su, kako je rečeno, duhovna realnost, mnogo odličnija od tijelesa, na koja se potežu; a mi ne možemo proizvesti ni tijela, pa još manje ideju. (Rech. de la vér.

l. 3. p. 2. c. 3.). Osim toga ne može na duh djelovati neposredno ništa, van ono, što je više od njega, a to je Bog. (Ib. l. 1. c. VI). Ideje gledamo neposredno u Bogu. (Rech. de la vér. l. 3. p. 2. c. 6.). Bog je općeno mjesto duhova, kao što je materijalni svijet mjesto tjelesa. Gledamo samu Božju supstanciju, jer ništa drugo nije vidljivo niti može rasvijetliti duha. (Entret sur la mét. 2.). Bog kao neizmjerno i općeno biće obuhvata ideje svih stvari. Svako posebno i konačno biće bivstvuje samo udjelom beskonačnoga općenog bića, a to je Bog. (Rech. de la vér. l. 3. p. 2. c. 8, I. c. 9, 4). Bog je općeno sunce duhova, općeni razum, koji čini sve ljude razumnima, svijetlo, što rasvjetljuje sve smrtnike. (Med. chrét. et mét. l. 4). Naš um neprestano misli na Boga, jer je neprekidno pun neodređenih i općenih ideja toga Bića. (Rech. de la vérit. l. 3. p. 2. c. 8, 1.). Zato možemo i ideje gledati u Bogu. Kako Bog obuhvata sve stvari, jedini On i gleda u sebi nesporedno sve stvari. Naša duša niti može stvari obuhvatati ni gledati neposredno, jer nije poput Boga beskonačno i općeno biće. Stoga sve gleda usporedno u Bogu. (Ib. l. 3. p. 2. c. 5.). Kad čovjek ima ideju Boga kao beskrajnog i općenog bića, dakle ideju najopćenitiju, može iz te ideje izvaditi i ostale općene ideje, jer su sve samo udio u općenoj ideji beskrajnoga. (Ib. c. 6). Bog je vječna Istina, koja obuhvata sve istine. Spoznajuć dakle Boga, spoznajemo i istine, koje stoje u nužnim međusobnim napremicama ideja. (Ib. l. 3. p. 2. c. 6.). Nego ako duša i gleda sve stvari u Bogu, ne gleda Božje biti, kakva je u sebi, već kakva je u odnosu prema otvorenim stvarima ili u koliko predstavlja stvorena bića.

Tu je dosta jasno izrečeno ono, što su prije Malebranchea mnogi tvrdili uvijeno, a poslije njega ponavljali malo drukčije Gioberti i Rosmini. Već se u elejaca i u Platona ističu zameci nauke, što ju je Gioberti okrstio *ontologizam*. Novoplatonovci Plotin, Porfirij i Proklo ponavljaju malo drukčije, a tako poslije Henrik Gentski i Almarik de Bennes. Nu Marsilius Ficinus (* 1433. † 1499.) u svojoj «platonskoj bogosloviji» raspreda staru misao tako, te bi čovjek rekao, da ga je Malebranche naprosto prepisao. Ni po njegovu nazoru ne može duh spoznavati s pomoću sjetila, već mora prije svega iskustva imati species intelligibiles ili *formulas innatas*. A odakle mu te formule? Objekat je intelektualne spoznaje bit stvari. Tu pravu bit izrazuje Božja ideja. Ko hoće da spozna bit, mora biti u dodiru s Božjim

idejama. Bog je svijetlo duha. U njemu spoznaje duh sve, kao što oko sve gleda u svijetlu sunca. Dašto, duh ne gleda biti Božje, kakva je u sebi, već samo kakva je u odnosu prema određenim stvarima». (Theologia Platonica, 11. 3.-12, 1. 2. 3).

Okasionalizam. — Bit stvari ne može razum spoznati pomoću iskustva. Sjetila su nam dana samo za uzdržavanje i njegu tjelesnoga života, a ne za spoznaju istine. (Rech. de la vér. l. I. c. 77 5). Sjetilno iskustvo samo pobuđuje pozornost, koja je potrebni uvjet za spoznaju ideja. Pozornost je u neku ruku molitva, što je duša uzvija k Bogu, da joj očituje neku ideju. Zamijetimo li sjetilima neki predmet, to je za nas prigodni uzrok, da svratimo pozornost i spoznamo tako u Bogu ideju, koja odgovara tome predmetu. (Rech. de la vér. l. 3. p. 2. c. 3). Nu sjetila nam ne mogu jamčiti, ni da stvorovi uopćeno postoje. «Kako bivovanje stvorova ne ovisi o nama van o stvoritelju, jasno je, da sam njihov opstanak može zajamčiti samo objava». (Ib. l. 4. c. 11, 3).

Bit je tijela protežitost, i samo protežitost. Kako u ideji protežitosti nema sposobnosti za pomičnost ili za djelatnost, očito tjelesa ne mogu djelovati, ne mogu biti pravi uzroci. A ne samo tjelesa već ni najplemenitiji duhovi ne mogu ništa spoznati, ako ih Bog ne rasvijetli; ne mogu ništa misliti, ako ih Bog ne odredi pobliže; ne mogu ništa htjeti, ako ih Bog ne makne. Jedini je tvorni uzrok u stvorenom svijetu Bog. On sve miče i tvori. (Rech. de la vér. l. 6. p. 2. c. 3, Cfr. l. 3. p. 2. c. 3), Bog ne može dati nikome stvaralačke snage, a kako je s tom snagom tijesno spojena i sposobnost micati sebe ili druge stvari ne može Bog ni te sposobnosti nikome dati. Prirodni uzrok dakle nije realni i pravi uzrok, već samo prigodni uzrok (cause occasionelle), koji opredjeljuje Početnika prirode, da djeluje ovako ili onako u ovom ili onom smjeru (Ib.). Ne postoji napremica uzročnosti između tijela i tijela, duha i duha. Riječ u jednu: ni jedan stvor ne može djelovati na drugi vlastitom djelanošću (Entret. sur la mét. 4, 11).

Descartes je osporavao uzajamnu djelatnost duše i tijela i na raznim je mjestima nabacio misao o prigodnim uzrocima. Arnold je Geulincs (1625.-1669.) pošao za korak dalje. Njemu duša ne može djelovati na tijelo ni tijelo na dušu, među njima nema neposredne veze. Bog proizvađa ove promjene u duši i u tijelu i to po nekom stalnom zakonu: prigodom neke kretnje

u tijelu ili u mozgu proizvađa Bog sličnu zamjedbu u duši, prigodom nekoga čina naše volje proizvađa Bog u tijelu kretnju, koja odgovara onome činu. (Metaphisica vera, p. 28. 34 121). Prema tome su duša i tijelo pasivni, a Bog jedini sve radi. Malebranche je konačno proširio okasionalizam od antropologije na svu prirodnu filosofiju, posve logički. Ako je pasivna ljudska duša i tijelo, zašto da pridaje djelatnost drugim tjelesima!

Ako Malebranche i nije bio Bog zna kako dubok mislilac, opazio je nezgrapne posljedice, koje teku iz okasionalizma. Ako su sva stvorena bića samo prigodni uzroci, još bolje samo prigode, uz koje djeluje sam Bog kao jedini uzrok, čemu spoj duše i tijela, gdje je slobodna volja, ko je uzrok grijehu? Filosof nastoji riješiti te poteškoće, ali sa slabim uspjehom.

Bog je spojio dušu i tijelo, da duša može zaslužiti blaženstvo. A može ga zaslužiti, žrtvujući Bogu sjetilne užitke i podnoseći strpljivo tjelesne bolove. To bi duša mogla i bez spoja s tijelom, ali bi onda Bog mimoišao zakon prigodnih uzroka. A to se protivi Božjoj mudrosti, koja traži, da Bog u svemu djeluje jednolično. (Médit. chrét. 11, 6. sq.).

Nu šta će biti od slobodne volje? Volja je našemu filosofu prirodna i trajna kretnja duše prema dobru uopćeno, prema dobru neodređenome, prema Bogu. Duša je volja po toj kretnji, koju joj Bog bez prestanka utiska. (Traité de la nat. et de la grâce 3, 1.) Bog je stvorio čovjeka za se i utisnuo mu je sklonost prema dobru uopćeno. Ta se sklonost, ta težnja ne da savladati. Nu volja je ipak sloboda s obzirom na posebna dobra. Pod slobodom razumije M. duševnu snagu, da sklonost prema dobru uopćeno uperi prema dobrima, koja nam se mile... (Rech. de la vér. l. 3. p. 1. c. 4. 1. l. 4. c. 1. 3). Razum mora dati volji poticaj za rad. Bez motiva nema rada. Motiv mora biti uvijek više dobro ili veća naslada. Dok razum pokazuje veće dobro, volja ne može težiti na manje. Nu volja može i uskratiti svoju privolu pa i uz takove motive, koji je draže i sile na privolu time, da u neku ruku ispunjuju čitavu dušu. (Rech. de la vér. Eclairc. I).

Volja može potaći razum, da pretresa druge motive ili naprosto da ne misli na neko dobro, koje volju privlači. (Ib. l. 1. c. 1, 2).

Optimizam. — Svrha je stvaranja u prvom redu čast i slava Božja, u drugom sreća stvorova. Predmnijevajuć, da Bog

hoće proizvesti djelo dostojno sebe, nije u izboru slobodan, mora proizvesti što može najsavršenije. On mora raditi po pravilima svoje mudrosti: mora dakle vazda raditi najmudrijim i najsavršenijim načinom. (Traité de la nat. et de la grâce 2, 51). Mudrost brani Bogu, da u svojim nakanama ne izabere onu, koja ne bi bila najmudrija. Ljubav mu prema sebi ne da, da izabere ono, što ga ne bi najviše slavilo. (Entret. 9. sur la mét. n. 10). Ovaj je svijet dakle najbolji, što ga je Bog mogao stvoriti. Savršenosti svijeta ne čini savršenost stvorova, već jednostavnost, općenitost i jednoličnost zakona, koji ravnaju svijetom i koji su očitovanje Božjih atributa. (Ib. n. 11). Svemir je beskrajan, bezbroj je zemalja u njemu, a na svakoj žive ljudi. (Traité de l'infini créé, 93). Ni ti nazori Malebrancheovi nisu samonikli ni posve izvrsni. Već je Platon tvrdio, da je demiurg kao najbolji mogao stvoriti samo najljepše (Tim. 30 A). I stoici Kleant i Hrisip pristaju uz optimizam, a donekle i Plotin. U srednjem vijeku zastupaju apsolutni optimizam osobito Giordano Bruno (De la causa) i Petar Abaelard, a poslije Malebranchea osobito slavni Leibnitz.

Grijeh, otkup, milost. — Nego ako je ovaj svijet najbolji tako, te Bog nije mogao boljega stvoriti, zašto zlo na svijetu? Ako sam Bog sve radi, otkuda grijeh? Nije li Bog početnik grijeha i svakoga zla? Najbolji svijet uključuje i zlo. Što je do moralnoga zla, grijeha, treba razlikovati pozitivni i privativni momenat grješnoga čina. Od Boga potječe samo prvi. Uostalom čovjek griješeći ne radi ništa, već samo ne traži pravoga dobra i tako osujećuje u sebi ono gibanje, što ga Bog izazivlje, da postigne stalnu svrhu. Čovjek se dakle samo zaustavlja i počiva. «Istina, i to biva činom, ali činom imanentnim, koji ne proizvada ništa fizičko u našoj supstanciji;... u jednu riječ: činom, koji ne čini ništa i kojim općeni uzrok kao općeni ništa ne čini; jer početak duševni kao ni tjelesni nema nikakve snage ili djelatnosti fizičke». (Rech. de la vér. Ecclair. I.).

I pojam je istočnoga grijeha poseban. U Adama je prije pada duša vladala neomeđašeno tijelom. Poslije pada je Adamova duša ovisna o tijelu. Sjetila i strasti vladaju dušom, sjetilna ljubav i naslada nadmašuju nebesku ljubav. U čovjeku je pomršen preokrenut red i stoga je čovjek postao predmetom Božjega gnjeva. U tom postoji istočni grijeh. (Rech. de la vér. l. 2. c. 7., 1 sq.). Otkupom se lomi vlast sjetilne naslade, čovjek se vraća s pomoću milosti k ljubavi Božjoj. Milost je dvostruka: Stvoriteljeva i Spasiteljeva. Grješnome je čovjeku za obraćenje potrebna milost Spasiteljeva i to djelatna milost predhodne naslade. Pravednik s vjerom i s ljubavlju prema dobru može izbjegavati grijehe, ali opet ne može u dobru ustrajati. (Méd. chrét. 13, 6. sq. Rech. de la vérit. Eclair. V.).

Osvrt.

Kad je Bossuet proštio Malebrancheov spis *Traité de la nature et de la grace,* napisao je o njemu: «Pulchra, nova, falsa» = lijepo, novo, lažno. To vrijedi za teološke nazore, ali i za filosofske. Nije jamačno ni Bossuet mislio na ljepotu misli, već na lijepi jezik. Malebranche je zbilja pisao lijepom franceštinom, ako njegov slog i umara, a pogotovo dosađuje često ponavljanje istih misli. Jamačno nije umni Bossuet ni pomislio, da bi nazori Malebrancheovi mogli biti posve novi, izvrsni. A posve je pravo imao, kad je ustvrdio, da su krivi, lažni.

Malebranche sjedi na grani, što je već Descartes potpilio, pa je i sam sjecka i pili, dok se ne strovali u kaljužu. Skolastika je zajedno s peripateticima zabacivala nazor atomističke škole, prema kojemu se tvarna slika utiskuje u dušu; a vazda je dokazivala, da razum spoznaje stvari s pomoću apstrakcije. «Nihil in intellectu, quod non fuerit in sensu» bijaše od vajkada priznata istina. Malebranche je mogao samo proučiti sv. Tome «Summae theol. I. q. 84.-89., pa bi se uvjerio, da je Descartes na krivu putu ne samo stoga, što prima prirođene ideje, već i zbog toga osobito, što obescjenjuje sjetilnu spoznaju. Komugod manjka koje sjetilo, ne može spoznati stvari, koja je spoznajni predmet onoga sjetila. Tako slijepac nema ni predodžbe, kamo li pojam o boji, gluhak o zvuku i t. d. Očito je dakle naša umna spoznaja ovisna o sjetilnoj. Malebranche drži, da je sjetilna spoznaja samo prigoda ili prigodni uzrok, svakako mora čovjek već prije spoznati predmet, čiju ideju gleda u Bogu. Inače je nerazumljivo, zašto ne bi primjerice konju primijenio ideju kamena. Nu ako čovjek već prije pozna predmet, suvišno je tražiti ideju njegovu u Božjem sućstvu. Uostalom nam svjedoči svijest, da ne gledamo neposredno Boga. A Malebranche sam dopušta, da nas svijest ne vara. Osim toga ni naša umna

spoznaja ne stoji u takvom razmjerju s Bogom, da bismo ga mogli intuitivno spoznati. Cognitum est in cognoscente per modum cognoscentis. Jer je Bog actus purissimus, ne može ga čovjek spoznati neposredno, već opet samo posredno s pomoću apstrakcije.

Ako Boga gledamo neposredno, moramo biti potpuno blaženi. Nu blažen čovjek ne može griješiti. Prema tome ne bi bilo na svijetu grijeha, opačine ni zla. Nijedan ljudski čin ne bi bio nemoralan. Praktična je posljedica Malebrancheova nazora grob morala. S druge strane, ako gledamo Boga neposredno, ne možemo se prevariti ni u kojoj stvari. Dosljedno ne bi moglo biti nikakvih zabluda, nikakvih nesuglasica, pogotovo ne bi moglo biti hereza, da i ne govorimo o ateizmu. A jer postoje nesuglasice, razdori, hereze i ateistički nazori, sve to postoji i u Bogu. Bog bi prema tome bio izvor svih zabluda i samoga bezvjerja. Nego i bez obzira na razne zablude slijedi još nešto. Ako izravno gledamo Boga, suvišna je vjera, suvišna je svaka natprirodna objava. Konačno ako sve stvari gledamo u Bogu, nisu te stvari po sebi spoznatljive (cognoscibiles). A nisu li spoznatljive, nemaju ni svoga bitka; jer se svaka stvar spoznaje u toliko, u koliko jest. Jesu li dakle sve stvari samo spoznatljive u Bogu, imaju i bitak samo u Bogu. Eto gotova panteizma.

Kako svjedoči svijest, čovjek ne može neposredno gledati Boga. Ne može li s pomoću sjetila spoznati vanjskoga svijeta, ne zna da li taj svijet postoji ili ne. Jednako s pomoću toga svijeta ne može spoznati Boga. Jedino spoznaje samosviješću svoj bitak. Goni li mak na konac, lako dođe do solipsizma. Malebranche nije išao do skrajnosti, ali su pošli drugi.

Ne vrijedi puno isprika, da po mišljenju Malebranchea ne gledamo izravno Božju bit. Ta u Bogu nema akcidenta, već se sve istovjetuje s Njegovom biti. Jednako vodi i okazionalizam do kobnih posljedaka. U prvom redu vodi do skepticizma. Ako nas vara svijest, da mi mislimo, osjećamo, želimo; da postoje i rade i druga bića osim nas, moramo s bolom kliknuti: Ignoramus et ignorabimus.

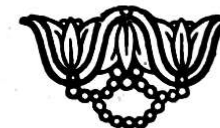
Bog nas hotice zavodi u bludnju, a to se protivi Božjoj istinitosti i dobroti. Vara li nas svijest, da mi radimo, ko nam jamči, e nas ne vara, i da postojimo mi i svijet? Nije li sve samo puka utvara? Nu recimo da nas i ne vara. Agere sequitur esse. Ako svijet ne radi, već sam Bog u njemu, opet svijet i ne postoji po sebi, već jedina ona supstanca, koja sve proizvodi. Eto opet panteizma.

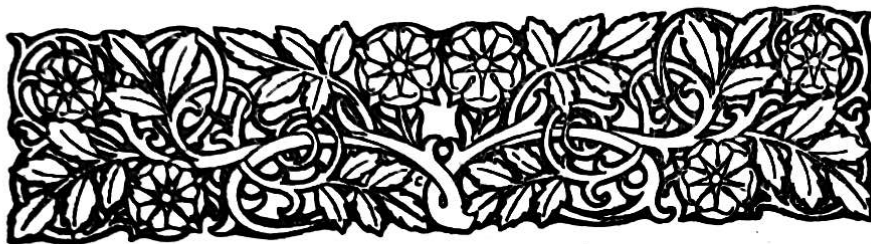
Nego uzmimo, da postoji svijet izvan Boga, a Bog ipak sve radi. Bog je dosljedno početnik svih protuslovlja, svih zabluda, svih zala i opačina, što se zbivaju na svijetu. Pada slobodna volja i svaka odgovornost. Čemu onda vjera, čemu moral i pravo?

Apsolutni se optimizam kosi sa zdravim razumom, jer poriče Bogu slobodnu volju i premudrost i svemoć, a k tome i puninu bitka. Ako je Bog morao stvoriti najbolji svijet, nije bio slobodan, kad je stvarao. Jer je stvorio svijet, u kojem ima toliko zla, da ga je Schopenhauer spreman istovjetovati s vragovima i tako protiv panteizma staviti pansatanizam (Parezga u. Paralip. II, 106), slijedi da Bog nije znao ni mogao stvoriti boljega svijeta. Konačno i ljudski razum spoznaje, da bi svijet mogao biti bolji, ljepši, savršeniji, jer bi Bog, koji je punina bitka i Prauzor svega stvorenja mogao na mnogo savršeniji način sebe oponašati. A ko tvrdi, da je ovaj svijet najbolji i najljepši, tvrdi uklopno, da Bog nema svih savršenosti ili da je ovaj svijet u neku iscrpao sve savršenosti Božje. Dosljedno apsolutni optimizam iskrivljuje pojam Boga, pa skliskom stramputicom vodi do druge skrajnosti.

Nazori se Malebrancheovi o istočnom grijehu, o milosti i otkupu kose s naukom katoličkom, približuju se s jedne strane pelagijanizmu, s druge jansenizmu, a ne dadu se nikako u sklad dovesti s onim osnovnim nazorima oratorijanskog filosofa.

Malebranche nije kao ni Descartes iz svojih prednjaka izveo svih logičkih doumaka. U jednu je ruku bio duboko prožet vjerom, u drugu, nije bio dubok mislilac. Nu očito je, da njegov sustav vodi do žalosnih posljedaka — do vjerskoga, umnog i moralnog nihilizma.

Jedno poglavlje o preminulim dušama.

Piše: **Dr. A. Alfirević - Split.**

I.

Alfred Russel Wallace u svome djelu[1]) o modernom spiritualizmu donosi iz Ovrena slijedeća dva događaja:

U noći između 14. i 15. nov. 1857. žena kapetana Wheatcrofta, stanujuća u Cambridgu, sanjala je o mužu, koji se je nalazio u Indiji. Probudivši se opet je vidjela istu sliku pokraj postelje. Kapetan je bio u vojničkom odijelu, blijed i rukama je tištio prsi. Pojava je bila jasna u svim djelovima: nagnu se kao da trpi i da se sili govoriti, ali ne pusti glasa kroz usta. Iza časa iščeznu. Slijedećeg jutra odmah to pripovjeda gospođa majci, da joj je muž ili umro ili ranjen. Iza nekoliko dana dobi brzojav, da joj je muž ubiven 15 nov. u Lucknovu. Gospođa na to upozori odvjetnika svog muža, Wilkinsona, uz opasku o progrešnom nadnevku. Ovaj je dobio obavijest sa strane ministarstva rata, a ta je nosila također nadnevak 15 nov. Nu tada je Wilkinson, boraveći u Londonu, posjetio nekog prijatelja, koga je žena imala slično viđenje, nu se nije sjećala nadnevka. Stoga potraži namirnicu isplaćenu onog dana. I gle! Ova je nosila nadnevak 14 nov. Nu u ožujku 1858. udovica je kapetanova primila iz Indije pismo kapetana C., u kojem ovaj opisuje, da je bio uz

[1]) I miracoli ed il moderno spiritualismo. Prima versione ital. di F. Verdinois, str. 99.

bok pokojnika u času smrti, te da je poginuo 14 nov. poslije podne od komada bombe, koji ga je pogodio u prsa.

Kroz listopad 1857. i više slijedećih mjeseci gospođa R., žena višeg časnika, obitavala je u kaštilu Ramhurst blizu Leig, u Kentu. Već prve večeri čulo se je po noći udaraca i glasova, koje se nije moglo protumačiti. Svak je u kući bio preplašen. Druge subote listopada gospođica S. dođe u pohode svojoj prijateljici S. Ulazeći u ovu kuću opazi čovjeka i ženu, obučene starinskim odijelom. Slijedećih dana videli ih u raznim dijelovima kuće, te su bili obaviti maglom. Jednog dana rekoše joj, da se zovu *Children* i da su nekoć imali tu kuću, sada da su tužni, što je upala u ruke stranaca. Gospođa R. pita gospođicu, da li je ovih dana što čula, na što joj ona sve ispripovjedi. Jednog dana oblačila se je za objed, brat ju je zvao. Tada opazi pred vratima dvije osobe, jednako obučene, kako joj je pripovjedila prijateljica. Dapače je nad glavom žene bilo napisano «Gospođa Children». Na ponovni poziv bratov sklopi oči i prođe iznad prikaza. Istražujući doznadoše, da je zbilja nekoć obitelj Children imala ovaj kaštio. Orven je sve ove potankosti skupio u dec. 1858. Gospođa S. je više puta se razgovarala s prikazama.

August de Morgan poučavao je na sveučilištu u Londonu matematiku, za 18 godina je bio tajnik Astronomskog društva i napisao više znanstvenih djela. God. 1863. napisao je predgovor knjizi «O pitanju Duha, posljedica 10 god. iskustva o spiritičnim pojavama», gdje jamči za istinitost sličnih slučajeva, kakova su gore dva opisana.

Jedna gospođa, porijetlom iz Obrovca, pripovjedala mi je ovo: Otrag 25 godina bila sam u Splitu bolesna. Odavna nijesam dobivala od kuće nikakove obavijesti, te ni iz daleka nijesam slutila, da je kod kuće ko bolestan. Nenadno u večer čujem na prozoru pokraj postelje nekoliko udaraca. Odmah sam pomislila, da je neko kod kuće umro. I uistinu sutra primim brzojav, kojim mi sestra javlja, da je sinoć umro otac u onaj sat.

Jedan franjevac u Dalmaciji (koji ne želi da mu imena kažem) kazivao je ovo:

U subotu u kasnoj noći ležao sam i čitao sam pri svijeći pokraj uzglavlja. Okrenem se i pokraj postelje opazim mrtvaca u nosiljci. Nijesam se ni malo preplašio. Upitam ga: «Što? zar nijesi umro?» Sjećao sam se, da je umro u mojoj župi i da sam

ga pokopao i da je iza njega ostala u siromaštvu udovica. Dotičnik mi je odgovorio: «Jesam umro, kažite sutra udovici, da ima novaca u rupi zida (ovdje je označio točno), što sam bio odredio za legat mojoj duši». I iščeznu prikaza. Sutra odoh do udovice i otkrio sam dotični novac.

Mnoštvo primjera navodi W. Schneider[2]) u svome djelu o duhovima, pak čak i iz života ateistâ.

Suvišno je dalje da nabrajam doživljaje iz života mnogih ljudi. Više manje u bitnosti su slični, ako ne isti.

U kratko: Činjenice su tu, da se preminule duše javljaju, t. j. da smrt tijela nije istodobno smrt duše.

Nu što kaže *znanost* o tim činjenicama?

II.

Ed. v. Hartmann[3]) piše o stvari ovako: «Ne samo postoje slutnje o vlastitoj smrti, nego i o smrti dragih, srcu nam blizih osoba, kako dokazuju mnoga pripovijedanja, gdje se je umirući u času smrti ukazao u snu ili viziji prijatelju ili ženi, pripovijedanja, koja se protežu kroz sve narode i vremena i uključuju djelomično istinite događaje».

Materijaliste i njihovi pristaše hoće da budu dosljedni svome sustavu. Oni u svijetu ne priznavaju drugo nego li materiju, te niječu opstanak duha. Zato i niječu jednostavno činjenice o prikazbi duhova. Büchner to ovako[4]) tumači: «Nema ni jedne istinite pojave, niti je ikada i jedna bila, koja bi nas navela neka vjerujemo ili prihvatimo, da dalje postoji duša preminulog individuuma, bezobzirno da li u ovom ili onom obliku».

I panteistički racionaliste niječu opstanak duhova iza smrti, jer i po njihovom sustavu sve se vraća u jedno zajedničko božansko biće.

Očevidno je ovakovo nijekanje najudobnije, da se riješiš neugodnosti, koje se protive tvome filosofskom naziranju. Nu negacija bez dokaza nije koristila nikada nijednom sustavu.

Ovo je skrajnost. Nu je i skrajnost, ako se proglasi sve nadnaravnim što se inače nezna da protumači, te se svugdje du-

[2]) Der neuere Geisterglaube (1885).
[3]) Philosophie des Unbewussten, str. 92.
[4]) Kraft und Stoff, str. 401.

hove vidi. To je, što Nijemci nazivlju «Schwärmerei», koja imade žalosnih posljedica, kako nas uči poganstvo[5]) (u kome se je ipak krila temeljna ideja o opstanku preminulih duša) kod svih naroda. (Kod primitivnih naroda gotovo svi religiozni običaji svrštavali su u kult mrtvaca[6]), što prepostavlja ideju i o bezmrtnosti i da su duše preminulih bile u nekom saobraćaju).

III.

Cicero[7]) veli, da opći običaj pokapanja i briga za stvari iza smrti pokazuje besmrtnost duše. Nu, znanstveno govoreći, jeli to očevidni dokaz o besmrtnosti? Ne. Po tome se može slutiti, ali ne dokazati; u najboljem slučaju već u dokazanome može nas utvrditi. — Slično se mora kazati o primjerima na početku navedenim. Ta ima mnogo pojava bistrog viđenja, životinjskog magnetizma, hipnotizma, boležljivih duša i koje se ipak svodi na naravnost pojava. Još manje nam spiritizam jamči, da su uistinu ono preminule duše, koje se pojavljuju, kako nam uopće *ne* jamči *positivno* niti za neumrlost duše.[8])

Empirična psihologija u ime znanosti može da stvara hipoteze, da protumači navedene činjenice, ali nikako nemože da nam nešto pozitivna odgovori, jesu li ono identične osobe, koje su ljudi vidjeli u prikazi. Jedino nas spomenute prikazbe upozoravaju, da uništavaju materijalizam, jer je on i previše u protuslovlju s navedenim činjenicama.

O mogućnosti pojavljenja preminule duše nije protivno ni kršćanstvo u svojim glavnim naukama, jer su po nauci duše besmrtne i mogu se javljati po Božjoj dozvoli. I tu je po srijedi samo mogućnost, a o faktičnosti treba da odluče okolnosti: način i cilj prikazbe. U pojedinom konkretnom slučaju treba postupati kao kod spiritizma, t. j. potanko proučiti i uvažiti sve dane okolnosti.

Nu — reći ćeš — nebi li se dalo ovako navedene prikazbe protumačiti: Svaka duša ima svoju sferu akcije, te voljom odluči da se nekome prikaže, te se to odmah i dogodi.

[5]) Dr. L. Schneider, Die Unsterblichkeitsidee im Glauben u. in der Philosophie der Völker, str. 101.
[6]) Ratzel, Völkerkunde I, 42 ff.
[7]) Tuscul. 1, 12, 26.
[8]) K. Fischer, Geschichte der neueren Philosophie, III. 245.

Ova usporedba slična je Faradayevoj hipotezi *actio in distans*. I on je htio, da svaka čest sile ima svoju sferu, ali time nije dokazana realnost za actio in distans. Actio in distans ne postoji, jer sve djeluje ili *dodirom* ili preko drugog *pomoću gibanja*. Ovako nam jamči iskustvo. Dušu kako sada u nama, tako i odijeljenu od tijela ne možemo da gledamo nego samo po učincima, jer ona nema materije. Nema materije, jer bi njezina bit i psihično djelovanje svagda ovisjelo o prostoru i vremenu i nosilo bi to djelovanje na sebi njihova obilježja, dočim nas iskustvo upućuje na protivno. Niti se može ustvrditi, da duša ima astralno tijelo. Ta takovo tijelo ili je materijalno ili nije. U jednom i drugom slučaju čemu služi? Kako da se ne zamijeti na ovom svijetu kod žive osobe? Ako je astralno tijelo nematerijalno, kako može djelovati na naša ćutila ili moždane i ipak ne prouzrokuje gibanjem vidljivu sliku? Ako je materijalno, onda bismo svi morali vidjeti te duše. Ko određuje samo za neke osobe taj privilegij? Nikako se nemože ni to protumačiti, da stalna osoba ima viđenja o dušama samo u neko doba i kada želi ili ne želi, t. j. nema stalnog pravila ni sa strane preminule duše ni s one živuće osobe. Duše preminulih su, istina ograničeni, ali čisti duh bez materije, te svojom voljom nijesu kadre da stvore nešto što nemaju, pak se stoga ne mogu ni da prikažu po svojoj volji, t. j. nemogu da djeluju na nas dodirom kvantiteta. Ako bi djelovale pomoću gibanja, onda bi se to moralo prečesto događati, jer duše preminulih nose sobom ljubav za svojim dragima u životu. Ali ako bi se prečesto događalo, znanost o učincima u prirodi brzo bi prestala, jer ne bismo nikada mogli sigurnošću znati, jeli ne djeluju taj čas na nas i pojavi u prirodi preminule duše. Mora dakle da neko regulira te objave. Po objavi je to Bog. Ali baš ta objava nas uči, da Bog dozvoljava i zlobnim duhovima manifestacije kod osoba, koje žrtvuju svoju slobodnu volju. I tada, kako rekoh, po okolnostima se najlakše upoznade zločesto djelovanje.

U ovom se pitanju bez nadnaravne objave teško orijentirati. Na temelju navedenih događaja razvio se je spiritizam kao moderna vjera s raznolikim dogmama i moralom. Čak i oštroumni prirodoslovni A. Russel Wallace upao je u spiritizam i uzvisuje ga kao vjeru budućnosti, jer se nije obzirao na kršćanstvo. Tu se najočevidnije pokazuje, da je nadnaravna objava *lumen maius* naprama znanosti.

Dr. A. Alfirević.

ČITANJE.

(Psihološko rasmatranje).

Piše: fr. Ign. Radić - Krk.

Čitanje je veoma zanimiva psihološka činjenica. Pogledajte samo osobu dok čita: nepomično gleda u knjigu, periodično prevrće stranice, oči su joj sad tamne a sad svijetle, lice sad rumeno a sad blijedo, čelo čas namršteno a čas glatko, srce polagano ili žestoko bije... A da nam je tek moguće pregledati u onu dušu! Ona se sad boji, straši, zdvaja, a sad se opet nada, ljubi, raduje; s čega joj lice stine, blijedi, ili porumeni i ražari. Ona radi duševno i tjelesno; fiziološke vanjske pojave na tijelu paralelno se razvijaju sa psihičkim unutarnjim činjenicama; one stoje u zamjenitom uzročnom odnosu.

Osoba, koja čita, neprestance djeluje; neprestance se mijenja. Upija nove ideje. Ideje se stvaraju doista u razumu, ali pošto je mozag materijalna podloga razuma, to se ideje ili, recimo bolje, fantazmi nekako razvijaju u mozgu. Mozag je opet središte živčanog i mišičnog sustava, zato svaka ideja — slika poput električne struje prolazi kroz živčelje i mišičje, uzbuđujuć paralelno i psihičko stanje: osjetnu i požudnu moć. Sve se to vrši, dok čovjek čita. On misli, osjeća, čuvstvuje, a njegovi su živci podraženi i mašta uzgrijana, a mišičje u tom povodu već obavlja neke reflekse.

Kod čitanja sudjeluje sav čovjek, njegova duša i tijelo, razum i volja, osjeti i čuvstva. Zanimivo je doista pitanje, kako da se ti toli različiti elementi ipak harmonično stječu u toli kompleksnu činjenicu, što ju zovemo čitanje.

Išli bi predaleko, kada bi htjeli odgovoriti na postavljeno pitanje. Ograničit ćemo dakle svoja psihološka opažanja samo na nekoje pojave: što se čita, kako se piše, kako čitanje upliva na čitaoca. Osobitu pozornost svraćamo čitanju romana, a donekle i novina.

Šta se čita?

I kod nas se puno čita. Čitaju se političke dnevne novine, književne smotre, romani pa knjige različitog sadržaja. Romani i dnevne novine su dakako na prvom mjestu, dok za znanstvena djela nema se dovoljno spreme ni interesa, kao također ni za djela vjersko-moralnog sadržaja.

Danas se puno čita a zato se i puno piše. A kako se piše? Piše se žurno i bez promišljanja. Nema se vremena u svijetlu načela utvrđivati i korigirati svoje znanje, oploditi ga iskustvom, zadahnuti životom; lakše je razmećati se neodređenim frazama, dvoznačnim pojmovima, koji omogućuju onaj zaključak, što ga svaki čitatelj za sebe traži. Ta istina, napose moralna istina, jest relativna; ona se nesmije nikomu narinuti tobožnjim objektivnim razlozima i umovnim hladnim načelima; već istinu možemo jedino sugestionirati onim subjektivnim uvjerenjem, koje crpa svoju životnu snagu iz uvijek živog, uvijek toplog *osjećaja*, slobodnom razvitku kojega nesmije nametnuti nikakvih spona, ne vjerskih, ne moralnih, ne patriotskih. Najjače se osjeća — kažu — strast; pa stoga strast, napose razbludna strast (koju oni vole nazivati ljubav), mora se slobodno ispoljavati. A sva će se umjetnička vještina romanopisca pokazati u tom, što razvojem vješto zapletenih činjenica kao opravdan dapače nuždan mora slijediti n. pr. preljub, samoubojstvo. Afirmacija života! Regbi da stanoviti pisci i ne misle na drugo, nego da logiku puti i grijeha u svojim junacima iskustveno provode.

I publika takve romane rado čita. Ideja im je psihološki silno bogata i kompleksna. Ona bo podražuje osjete, razigrava maštu, uzbuđuje čuvstva, raspiruje strasti, a malo po malo potamnjuje razum i oslabljuje volju. Osoba koja čita, gleda ispred sebe razne osobe, prati njihove misli, čuvstva, osjećaje; pa ju sugestija može dovesti do toga, da sa stanovitim «junakom» postane ubojica, tat, preljubnik i t. d.

Poznate su činjenice u modernoj kriminalistici, kako mnogi lupeži, provalnici, ubojice nijesu nastali nego čitanjem kriminalnih romana. «Sam neznam, kako sam došao do tog zločina», rekao je jednom neki razbojnik sucu istražitelju, «jedino znadem, da sam čitao kriminalne romane, gdje se takva *viteška djela* opširno opisuju».

I nije se čuditi, što većina čitalačke publike, bez čvršćih načela, bez iskustva života, bez stalne orijentacije, nije kadra oprijeti se valovima razbrzdane osjetnosti. Bolna sentimentalnost, raznježnjena čuvstvenost, periodična eksaltiranost, s kojom je redovito skopčana slaboća volje, karakterišu one, koji pretežno čitaju romane.

Nit je puno bolje sa čitanjem *novina*. Novina izlazi svaki dan, list treba ispuniti, zato valja pisati žurno, pisati u duhu stranke, koja i novinare plaća. Kako je većina naših dnevnika na liberalnom stanovištu, to će i mjerodavni kriteriji prosuđivanja biti liberalni interesi stranke, i to ne samo u političkim, već i u čisto kulturnim, vjerskim, pa i gospodarstvenim pitanjima. Ta dosta je pogledati nekoje «znanstvene» kritike, da se o tome uvjerite. Čudno je samo, kako su privrženici stranke već nekako unaprijed raspoloženi, da brane stanovište stranačkog lista, pa kosilo se ono poštenjem i pravednošću.

Ali imade i dobrih knjiga i novina, koje na čitatelja blagohotno djeluju. Knjige su svakako duševno ozračje čovjeka. Ako želite znati kakav je ko učenjak, romanopisac, pregledajte mu knjižnicu. On diše knjigama, koje je proučio.

Sad da pregledamo taj psihološki proces, *kako* čitanje preobrazuje i osvaja cijelog čovjeka, njegov razum, volju, maštu, osjećaje, a prema tomu određuje pravac njegovu radu.

Kako da izložene činjenice protumačimo?

a) Koeficijent ideje.

Kod čitanja uvijek neka ideja utječe na misleći subjekt. Ideja dakle i misleći subjekt, svaki na svoj način sudjeluju kod čitanja. Promotrimo napose djelovanje jednog pa onda drugog sastavnog elementa.

Koeficijent ideja. Što je hrana tijelu, to je ideja duši. Duša bez ideje ne može da radi; jer duša po idejama odnosno nače-

lima sudi i radi. Čovjek stiče si ideje iz vanjskog svijeta, apstrakcijom iz pojedinosti. Svaka ideja sa stanovišta svog postanka uključuje osjetne i nadosjetne elemente, u koliko naime svaki podražaj počima sa osjetnim zamjećivanjem stanovitih sjetilnih kvaliteta predmeta i svršava se apstrakcijom, kojom razum shvaća na neki način samu bitnost stvari. Ali ideja tako shvaćena razumom, povraća se sada od svog središta k periferiji: reaguje na volju, čuvstva, maštu, osjet, te su joj sada sve spoznajne i požudne moći isto tako u službi, kako su bile prije pri postanku same ideje. Put, kojim ideja od oćuta slijedi do razuma, zovemo shvaćanjem; od razuma opet do oćuta zovemo izvađanjem ideje. Ideja je dakle u čovjeku neka vitalna, kontinuitetna, jedinstvena sila, koja zaokupi cijelog čovjeka, sve njegove osjetne i nadosjetne spoznajne i požudne moći. Ona zahvaća i organe spoznajne i požudne moći, živce i mišice, koji izvađaju, i što ona sadržava.

Rasvijetlimo ovu nauku jednim primjerom: Vidim crvenu raspupčalu ružu; njeno oštro crvenilo podraži moje vidne živce i mirisni pelud moje njušne živce. Podražaj prenosi se u živčano središte, u mozag gdje se iz raznih kvaliteta, što ih sjetilima zamjećujem (kao n. p. već spomenuta crvena boja, veliki broj šarolikih latica, više prašnika, bodljikava štapka i t. d.), stvara neka slika o ruži, koja se za čas u svijesti ustali i u pozadinu potisne druge slike, koje su do onda u svijesti postojale. Međutim si razum (intellectus agens) iz one slike (phantasma) apstrahira sam pojam ruže. Nu ta je slika u živom čovjeku, neka živa sila, koja svojom samom prisutnošću u svijesti istodobno podražuje *motorno* odvodno živčevlje, koje se također stječe u mozgu i privezano je za mišičje. U povodu podražaja motornog živčelja također se i mišičje zatrza, skvrči se ili proširi ih da ne govorimo fiziološkim jezikom, čovjek vrši neke kretnje rukama ili nogama. U konkretnom primjeru, ja ću upraviti moje korake spram one ruže, istrgnuti ću je, pomirisati i zatisnuti u zapučak.

Ovo djelovanje, t. j. reakcija na vanjski podražaj zovemo u psihologiji *refleksom,* koji je redovito svijestan; al može biti i nesvijestan, košto se često događa i normalnom čovjeku da za vrijeme rastrešenosti ili spavanja, rukom opipava ono mjesto u tijelu gdje ga boli.

I najapstraktnija ideja u našoj se svijesti zaodije nekim fantazmom, koji i nije drugo no kompleks sjetilnih kvaliteta nekog predmeta; koji kvaliteti, dok podražuju periferijsko i središnje živčevlje, istodobno pobuđuju svijesno psihičko stanje, zatitraju svim moćima duše naše, a odrazuje se paralelno i u vanjštini, tako da si čovjek može teško sasma prikriti svoje unutarnje stanje.

Svaka ideja dakle ili, u užem smislu, svaka slika predstavlja neku silu. Sad pitamo, o čemu ovisi uplivna moć neke ideje?

Ideje mogu biti više ili manje psihološki bogate. Psihološki bogatima zovemo one ideje, koje svojom osjetno-duševnom sadržinom mogu jače i harmoničnije djelovati na cijelu osobu, t. j. na sve njegove osjetne i nadosjetne spoznajne i požudne moći. Kada se neka ideja — slika zaodije takvim unutarnjim, a osobito vanjskim elementima, da ovi sustavno u organizatornoj svezi podraže osjete, maštu, čuvstva, razum, volju, te se čovjek sa svake strane ćuti uzbuđenim i ponukanim da prema onoj ideji-slici i radi, za onu ideju kažemo da je psihološki bogata.

Primjenimo na čitanje. Kakve nam ideje nuda osobito današnja lektira, romani i novine?

Ideje su redovito prebogate svojim osjetnim elementima, a siromašne nadosjetnim. Iskićenim opisima upliva se na osjete, maštu, čuvstva, ali se solidnim znanjem ne izobrazuje razum, snažnim motivima ne jača volja.Najčarobnijim bojama prikazati će se grijeh, preljub, samoubojstvo; a razigrana mašta će one slike podržavati, obnavljati; ono će malo po malo zagospodovati sa sviješću, razumom i voljom. Stvari će prikazati u takovoj uzročnoj kombinaciji, da će svaka strast imati pravo da se ispolji, kao nužni razvoj fatalnih činjenica.

Razum je, pored tako osjetnim elementima bogatih ideja-slika osuđen na nerad. Teško da se duže vremena bude mogao opirati logici požude. Fantazmi tvrdo će se u svijesti ustaliti i neprestance će jurišati na razum, dok ga ne ušutkaju. I osjetna sugestija napokon uspije. Grozna tragika, gdje se više svijetle duševne moći moraju podložiti nižima. Nu valja ipak priznati, ne djeluju svi romani tako destruktivno. Ali opet je istina, da će i najbolji roman uzgojit sentimentalne duše, koje za svojim junacima čustvuju, te ih slijede osobito u zlu, jer dobra nije toli lako prikazati u osjetnoj zamamnoj slici. I zato nekoji govore, da je i čitanje dobrih romana pogubno; pogubno je naime pre-

tjerano djelovanje na maštu i čuvstva na štetu razuma, koji u čovjeku mora da ima ulogu vodilicu.

Niti vrijedi prigovor, da se u dobrom romanu pretežno opisuje ljepota kreposti, kojoj se samo kao kontrast suprotstavlja grdoba grijeha. Kako već gori spomenuh, teško je u toli zamamnoj slici prikazati ljepotu kreposti, koja bi moćno djelovala na čuvstva i na srce već stoga, što krepost baš nameće teških žrtava razmaženoj osjetnosti; i zato se odličnim karakterima u romanu čovjek više divi nego li ih naslijeđuje. Naprotiv opis grijeha, ma bilo kako zasjenjen (ma i samo mimogredce spomenut), pošto je po svojoj naravi nešto osjetnoga i materijalnoga, dublje će se usjeknuti u svijest, dulje sadržati i paralizirati prvašnji dobri utjecaj. Na dobre se strane romana toliko ne gleda; a žurno se čita dalje, da se vidi konac. Zle pak strane ostavljaju na čitatelja duboki dojam. Sugestija je zla uvijek strašna i fatalna. Demoralizacija sredstvom romana uspijeva, a moralizacija veoma malo. Ali se pišu dobri romani, da se paralizuje djelovanje pogubnih.

Sa psihološkog je gledišta ideja-slika romana veoma bogata. Istodobno sistematski podražuje osjete, opčara maštu, razblažuje čuvstva, a u tom povodu slabi se viša duševna strana razum i volja. Nije dakle čudo, što se u takvoj predispoziciji nesvijesno upijaju nazori koji idu za tim, da opravdaju djelovanje animalnog čovjeka. Logika puti i grijeha.

Koli je žalosno, što većina naše čitaće publike, za svoju nesreću crpi sve svoje znanje iz čitanja romana i dnevnih novina!

b) Koeficijent subjekta.

Ali ipak čitanje romana ne djeluje na sve čitaoce jednako. Čisti će mladić lakše iz svijesti proturati ružnu sliku, nego li bestidan pustopašnik. Prvi je uvijek budno čuvao svoja osjetila, svoju maštu i srce, te se ružna slika nije mogla nikada trajno ustaliti u svijesti, niti pustiti vidljivih tragova u svojim pogodnim putevima; sve protivno kod pustopašnika: ružna slika potisne u pozadinu druge slabije predodžbe te bez zapriječke zaposjedne cijelo područje svijesti. Osjetila su, mašta, požudna moć, razum i volja u službi onom fantazmu, koji je već toliko puta nesmetano tamo kraljevao.

Dakle uz ideju sudeluje kod čitanja i subjekat. Subjekata pak imade razne vrsti. Imade ljudi po naravi odvažnih, radišnih, ali i tvarnih i lijenih. Nekoji lako opažaju, drugi slabo i površno. Nekoji svraćaju svoju pozornost iskustvenim predmetima, drugi se lakše zalete u nadiskustveni intelektualni svijet. Jedni su aktivni, rade i stvaraju; drugi su pasivni, lako primaju, shvaćaju i probavljaju. Ovi posljednji prionljivi su svim idejama. Ideja lako pohodi kroz sve svoje puteve od osjetne zamjetbe do najviše pojmovne apstrakcije. Ovi su individui sretni, što lako zamijete vanjske predmete, duboko čuvstvuju i bez poteskoća shvaćaju; ali su istodobno i nesretni, jer lakoshvaćanje ne ostavlja u njihovoj svijesti trajnih tragova. Oni ne proćute svu vrijednost dobrih ideja za život; ne kontroliraju ih i ne oživotvoruju. Volja prema tome ne dobiva solidnih motiva, koji bi je djelotvorno sklanjali na dobro. Kod ovakvih neće čitanje ostaviti dubljih tragova. Kroz njihovu svijest sve brzo prolazi. Tragika darovitih ljudi.

Drukčije će djelovati čitanje na osobe nježnih živaca. Njih će svaki patetični prizor ganuti do suza, skloniti ih na milosrđe i ljubav; ali ne na pravu i djelotvornu ljubav, već neku sentimentalnu raznježenost, koja je isto tako besplodna kao i tvrdoća srca. Osoba sa krhkim, ili recimo nježnim živcima, drži se nekako pasivno spram podražajne ideje-slike; ona joj se teže opire. A ta slaboća živaca biti će uzrokom, da će se stanovita ideja jače usjesti u mašti, pa će se nervozna osoba uzalud napinjati, da ju iz svijesti protjera. Svaki jači podražaj će ju uznemirivati. Nervoznost i histeričnost današnje dobe možemo bez straha pripisati i čitanju pikantnih romana, koji anormalnim utjecajem na osjetne i požudne moći s jedne strane oslabljuju njihovu organsku podlogu — živce —; a tim nerazmjerjem s druge strane zapriječuju postepeni razvoj viših duševnih moći, razuma i volje. I zato se ovakve osobe teško odupiru sugestiji štiva. Ne odupiru se teku ideja; ne kontroliraju svoje znanje, već nesvijesno asimiliraju i dobro i zlo. Simpatija, sućut, milosrđe, ljubav su njima vrhovno pravilo. Drugih kriterija ne poznaju. Prevrtljiva i besplodna sentimentalnost, beznačelnost u mišljenju, nedosljednost u radu, nepostojanost u svemu, značajka su takvih osoba.

—o—

Ljudi sada ne mogu biti bez štiva, te zato moramo dobro paziti što čitaju. Otpasti moraju najprije nemoralni romani i nemoralne liberalne novine. Štivom valja djelovati na duh, a ne samo na maštu. Sve hoće da olakšaju zornom obukom; dobro, ali ne valja zaboraviti ni duše, koja se hrani intelektualnim i moralno-vjerskim istinama. Valja uzgajati i razum. Zato više solidne umne izobrazbe, više marne refleksije. Ponižljivo je, što u ovo prosvijetljeno doba stvaraju javno — što nije no odraz osobnoga — mnijenje, romanopisci i novinari. Majstori su oni, da stvar dvojbene moralne vrijednosti zaodiju časom osjetne shodnosti, psihološke nužde i prirodne raspojasanosti; nije to teško; ali kamo se tako plovi.

Kompas je ljudskog djelovanja razum. Moralna su i vjerska načela mu putokazom i kriterijem. Ta viša načela moramo spoznati, uzljubiti i neprestance životu primijenjivati; ali zato moramo ih i solidno proučavati. U svijetlu načela ljudski čini, požrtvovan rad, kroćenje požude, podvrgavanje svoje volje Božjoj, dobivaju vanredan moralni sjaj. Zdrav razum pojačan Božjom milošću upozna u onom svijetlu ljepotu kreposti i žrtve, a srce je uzljubi i vrši.

Čitajmo dakle, ali samo takove stvari, s kojih se odrazuje ljepota kreposti, ljepota naravnog i Božjeg zakona; ljepota, koja će i našu volju privezati za se. Tada nam neće biti teško, pomoću Božje milosti, i dobro činiti.

Slovensko pismo.

Piše: **Dr. Aleš Ušeničnik - Ljubljana.**

V teškem času je započela slovenska «Leonova družba» novo dobo svojega razvoja. Malo dni potem, ko se je preosnovala, je izbruhnila svetovna vojska. Cela vrsta najboljših mož je morala na bojišče. Trideset katoliških stareših in akademikov je medtem že padlo. Naše vrste doma so se zelo zredčile. Polagtega so nastale, kakor drugod, tudi pri nas, tiskarske ovire. Zato ni čuda. da se mora družba boriti s težavami.

Za leto 1915. je izdala «Leonova družba» samo dve knjigi:

1. prvi zvezek znanstvene knjižnice: *Slovenski župani v preteklosti.* Donesek k starejši socialni zgodovini. Spisal Dr. Josip Gruden.

2. P. L. Coloma, *Malenkosti.* Roman v štirih delih. Prevedel Paulus (dr. A. Jehart).

Za leto 1916. izda meseca novembra štiri zvezke:

1. Dr. Mihael Opeka, *Rimski verzi.*
2. Meško, *Dve sliki.*
3. Dr. Aleš Ušeničnik, *Knjiga o življenju.*
4. P. Stanislav Škrabec, *Izbranih spisov I. zvezek: Jezikoslovni spisi.*

Razen tega dobivaju vsi člani družtveno revijo «Čas», ki izhaja po šestkrat na leto v zvezkih po 3-4 pole. Letnina (članarina) znaša 6 kr. (Seveda je to mogoče le tako, da daje Katoliško tiskovno družtvo v Ljubljani družbi izredno podporo).

Morda že objave teh dveh nekoliko kažejo, kaj pravzaprav

hočemo. Početki so sicer skromni, a upamo, da bomo premagali sedanje težave in delo krepko nadaljevali.

V § I. izpremenjenih pravil je rečeno: Leonova družba je književno društvo. Namen ji je gojiti književnost v prospeh krščanske kulture; posebej: a) uveljavljati v književnosti katoliška načela, b) zbirati in vzpodbujati slovenske izobražence na književno delovanje, c) voditi in podpirati književno delo.

Že v drugem pismu sem omenil, zakaj smo družbo tako preosnovali. Naše razmere nisu še take, da bi mogli imeti posebno znanstveno akademijo. Z druge strani ima pa tudi leposlovje tako mogočen vpliv na kulturo, da ga nismo mogli izločiti iz področja književnega društva, ki hoče kulturi na polju književnosti dajati smeri. Zato smo morali obseči vso književnost: strokovno znanstvo, poljudno znanstvo in leposlovje. S tem je brez dvoma delo obteženo. Družba se ne bo mogla ponašati n. pr. s kakimi velikimi znanstvenimi deli, tamveč se bo morala držati v ožjih mejah in izdajati knjige manjšega obsega. A za naše razmere, se zdi, da je vsaj za sedaj to edino praktično. Mi se moramo ozirati pred vsem na naše izobraženstvo in na naš izobraženi naraščaj. (Za preprosto ljudstvo imamo dobro utrjeno Mohorjevo družbo).

Za to pa ni toliko treba specialnih strokovnih del — po taka dela bomo morali hoditi pač že dolgo k drugim mogočnejšim narodom — a treba je predvsem *Katoliške orientacije*, to se pravi, treba je, da naše izobraženstvo spoznava pojave in rezultate moderne vede z vidika katoliškega principa. Ne moremo si namreč tajiti, da naše visoke šole tudi najboljše mladeniče navdajo z neko dvomljivostjo. Moderni učenjaki znajo navdihniti mladini toliko spoštovanje do «moderne vede» a obenem vse njih govorjenje in vedenje diha tolik prezir do katolicizma, da v duši mladeničev tudi nehote in nezavestno mora nastati razpor. Zasramujejo se svoje inferiornosti iz vzbudi se jim želja, da bi se vera umaknila iz javnega življenja v skrovišča src in da bi se Cerkev nehala otrkati v svobodno okrožje znanstva. To pa ni nič drugega kakor prikrit dvom, da morda katoliška resnica ni absolutna in da ima katoliški učenjak res «vezana krila». Če je namreč katoliška resnica absolutna in če resnica ne more priti v nasprotje z resnico, čemu strah, da bi se kdaj odkrilo nasprotje med dogmo in rezultati vede, in kako naj resnica veže krila? To je kar moramo premagati, ta dvom in ta strah, prej

ne bomo imeli zavedne in svoje zavesti vesele, zato pa neustrašene katoliške inteligence! Inteligent, ki nima te žive zavesti, da je vsa človeška veda le majhen odlomek resnice in da resnica izžarja tudi po razodetju v človeško dušo, se bo vedno bal moderne vede in nje zastopnikov in bo pri vsem svojem delovanju vedno gledal boječe po strani, kaj poreko nasprotniki. S tem se kajpada sam obsoja v inferiornost.

Naloga «Leonove družbe» je torej predvsem ta, da dejansko izkazuje resničnost izreka Vatikanskega crkvenega zbora o vedi in veri. Veda, je dejal Vatikanski zbor, ne more nasprotovati veri, ni vera vedi. Vsa nasprotja so le videz. Prihajajo pa odtod, da se ali dogme ali pa rezultati vede prav ne tolmačijo, da se n. pr. hipoteze izdajajo za dognana dejstva, izmislice za vedo. Ne le da med vero in vedo ne more biti nobenega resničnega nasprotja, je namreč Vatikanski zbor izrekel, da kakor človeške vednosti izhajajo od Boga, tako tudi, če se prav obravnavajo, vodijo k Bogu. To je katoliška orijentacija glede vede. To orientacijo bi morala dajati «Leonova družba». Seznanjati bi morala torej naše izobraženstvo z resničnimi rezultati vede, obenem pa kazati, kako dobivajo vsi ti rezultati pod vidikom verske ideje enoto in globlji zmisel. Jako lepo je to dokazal nemški konvertit Ruville za zgodovino. Zgodovino, to je sklep njegovega dokazovanja, je nemogoče enotno pojmovati brez verskega principa. Isto velja za naravoslovje. Najlepši pojav v stvarstvu je teologija in ta kaže kvišku k Bogu. Dr. Oton Willmann je v svojem najnovejšem delu «Die Wissenschaft vom Gesichtspunkte der katolischen Wahrheit» to dokazal za vedo sploh. Enoto vedi more dati le katoliški princip. Kako lepo in hvaležno delo bi izvrševala «Leonova družba», če bi smatrala za svojo posebno nalogo iskazovati to resnico konkretno na raznih poljih človeškega znanstva. Tako bi dobilo naše izobraženstvo poleg splošnega pregleda nad znanstvenim napredkom obenem globlji pogled v enotne principe veseljstva in bi se veseljem zavedelo, kako verski vidik človeka dviga in mu daje notrašnjo harmonijo spoznanja in teženja.

Seveda ni treba, da bi družba zanemarjala zgolj strokovno znanstvo. Nekatere stroke so sploh manj primerne, da bi se obravnavale pod verskim vidikom, n. pr. tehnične, in vendar jih družba ne bo mogla povse prezirati. Časih bo dosti z enim migljanjem pokazati na metafizični vidik. So pa druge snovi, n. pr.

filozofične, kjer se tudi nasprotniki ki hočejo biti zgolj pozitivni znanstveniki, ne morejo ogniti verskega vprašanja, zakaj bi se ga ogibali mi, ki nam je verski princip najvišji princip?

Tako nekako si mislimo mi «Leonovo družbo». Ali bo hodila po tej poti?

Zgled, kajpada skromen, se nam zdi, da je podala v teh dveh letih. Med nje publikacijami so zgolj strokovne, druge z versko inspiracijo, katera izrečno apologetična. Škrabčevi izbrani spisi so filologični. Bilo bi zanimivo delo, ko bi nam kdo napisal knjigo o človeškem jeziku sploh — tu bi bilo pač treba seči do verškega vprašanja, kakor dokazuje Wundt — zanimiva in potrebna so tudi dela o zakonih in razvoju našega jezika, zato je družba sprejela to zgolj pozitivno znanstveno delo. Prav tako je dr. Grudnevo delo o slovenskih županih strokovno znanstveno poglavje iz naše socialne zgodovine. Meško je umetnik leposlovec, a rad umetniško obdela kako nravno idejo. Klasik nravnih idej je pa Coloma. Coloma je sam rekel, da mu je roman umetniško sredstvo s katerim je izobražencem zabavajoč povedal, česar jim ni mogel povedati na propovednici. Obenem je Colomov roman zgled za naše leposlovce, kako treba opisivati, kadar treba, temne strani človeškega življenja. Coloma je pokazal madridski družbi zrcalo, da se je ogledala v njem in je je bilo vsaj sram, če se ni morda zgrozila v svoji propalosti, in vrnila na pot poštenja. Dr. Opeka poje o Rimu. Po Rimu je hodil že naš Aškerc, a kot pogan, in so ga hvalili; zakaj ne bi «Leonova družba» pokazala našemu izobraženstvu, kaj je Rim pesniku — kristjanu? (O Rimu nam je sicer podal lepo zbirko poezij že Silvin Sardenko, a kakor poje o ljubezni stotero pevcev in je pesem vedno nova, tako tudi pesmi o krščanskem Rimu še nikče ni izpel!) Pisac teh vrstic, je pa napisal za družbo «knjigo o življenju» to je, kratko apologetiko krščanstva ali problem življenju pravi in polni zmisel mora dati le krščanstvo, vsa moderna veda da je le veda obupa. Hkrati je dodal pisac daljši seznamek apologetične literature in slovarček filozofičnih izrazov, ki jih rabijo avtorji govoreč o teh vprašanjih.

Delovno polje je silno prostrano, če bo le dosti pridnih delavcev. Svoj čas se je v odboru «Leonove družbe» osnovalo devet odsekov za razne znanstvene panoge: apologetični, socialno-politični, prirodoslovni, zgodovinski, vzgojeslovni, literarni, tehnični, umetniški, in odsek za socialno zdravstvo (higieno). Toliko odsekov je za naše majhne razmere seveda preveč, a če ostanejo ti odseki tudi le na papirju, kažejo vsaj, kako širno je polje znanstvenoga dela, ki čaka delavcev, in podajajo obenem potrebne smeri. Za vsak odsek se lehko sestavi podrobnejši program najbolj aktualnih del in tako bi bilo družbi začrtano delo za celo vrsto let, pisateljem pak podane najprimernejše snovi, ki naj bi jih obdelovali.

Upamo, da nam ta strašna vojska ne bo vsega uničila, tamveč, da bo ustvarila nove možnosti in pogoje za delo in napredek. Upamo tudi, da bo mogla slovenska «Leonova družba» vzajemno delovati s hrvatsko posestrimo. Naj bi nam vzbudil veliki čas tudi na polju krščanske vede in prosvete velikih mož!

Upiti i odgovori.

Dr. A. Alfirević.

Upit: — Garner, sveučilišni profesor u Cincinnati (Sjev. Amerika), objelodanio je g. 1891. spis, u kome pokazuje, da se majmuni među sobom razumijevaju kao ljudi.

Odg. — Ptice, četveronošci, uopće udružive životinje imadu sposobnost da reagiraju na razne utiske. Inače bi propale. Ali je bitna razlika izmed čovječjeg govora i životinjskog. Čujmo što o tome piše Augusto Conti.

On piše: «Postoji stalni snošaj izmed organizma čovječjeg i njihovih sposobnosti i tu se ističe bitna razlika, koja vlada izmed čovjeka i onih životinja, koje mu više sliče vanjštinom. Dapače je taj snošaj tako sjajan, da su nekoji istakli i ističu umno čovječje prvenstvo u različitosti udâ, osobito ruke i jezika. Ali ne; udo je za um, a ne za udo. I koji znak u iskustvu imademo? Nedvojben znak, t. j. da ostaje um, kada uzmanjka udo. Kljasti zar manje spoznaju razlike nego li oni, koji imaju najsavršeniju ruku? Papigi nije dovoljno udo izgovora, što ona nauči bez spoznaje, te mi u šali velimo da oponaša papigu onaj, koji izgovara riječi bez spoznaje». (L'armonia delle cose, vol. I, c. XXV).

Upit: — Vojnički se stališ ne slaže svetošću kršćanskih načela. To naglasuje već Tertulijan u svome spisu «De corona militis». Ipak kat. svećenik blagoslivlje vojničko oružje.

Odg. — 1. Tertulijan je napisao onaj spis oko g. 211 iliti u doba, kada je pripadao montanističkoj sekti, a ne katoličkoj crkvi.

2. Kao odgovor neka posluži ovo par primjera:

K sv. Ivanu Krstitelju dolaze vojnici i pitaju, što će činiti. Svetac im odgovara, neka nikome ne čine nasilja i neka budu zadovoljni s plaćom. — Isus hvali vjeru rimskog centuriona u Kafarnaumu i ne prigovara nimalo njegovu vojništvu. — Sv. Petar krsti centuriona Kornelija (i on je prvi poganin, koji ulazi u kršć. crkvu) i pri tome sv. Pismo hvali centurionovu pobožnost. — Sv. Sebastijan († 288), Juraj († 303), Florijan † 304), Martin iz Toursa († 400) itd. katolički su sveci i vojnici.

Kod Rimljanâ nije vojna služba bila obvezatna, pak ipak nigdje ne nalazimo, da je crkva tu službu zabranjivala. Još manje danas kod opće (obično) obvezatnosti. Vojna je ustanova kod ljudske iskvarene naravi nužna, da štiti slobodu i pravednost izmed država i u državi. Idealno bi bilo, kada bi ljudi po sebi htjeli svagda i znali svugdje da vrše pravicu i poštivaju slobodu tuđu, jer onda ne bi ni trebalo vojske. Ali ljudi nijesu anđeli.

3. Crkva ne određuje, ko u ratu ima pravo, jer za to nije ustanovljena. Ona zazivlje nad oružjem Božje milosrđe i pravednost. Molitva je tu kat. svećenika uvjetovna kao svaka molitva uopće (ako je naime dobar ispadak po Božjoj sudbi za naše bolje). Crkva preko svog svećenika nema nakane da bude tu partajična.

Upit: — Po kat. nauci radi istočnog grijeha svi trpimo; zašto da trpe barem nevina djeca? Radi neiskustva jadne žene zar svi da trpimo i ovako strašno? To pripisuje Bogu grozote, a on ne može da bude tako okrutan.

Odg. — 1. Ovaj prigovor *nije originalan.*

Već je Strauss[1]) nešto slična prigovarao, ali on nije poznavao «istočni grijeh» po katoličkoj nauci, nego po onoj augsburške vjeroispovjesti, pak je stoga i imao neispravan pojam o istočnom grijehu. Uz to kod racionalista u Njemačkoj nije Strauss više ni u modi. Ljepše su i davnije prije Straussa već Pelagijanci

[1]) Ko je uredništvu upravio ovo pitanje, sigurno je imao pred sobom Straussovo djelo «Alter u. neuer Glaube», jer ondje stoje ove riječi: «...wegen des einmaligen Ungehorsams eines kindisch unerfahrenen Erstlingspaares..., sogar die unschuldigen Kinder... und mithin Gott aus einem anbetungs — und liebenswerten zum entsetzlichen und abscheulichen Wesen macht» (str. 23).

u 5 vijeku iznosili taj prigovor. Svi ti opetuju bez prave objave ono, što je opažao i Cicero: da je naime «priroda drugim živo-tinjama majka, a čovjeku maćuha», ali mu je na to opravdano opazio sv. Augustin, da tako govori, jer ne pozna istočni grijeh.[2])

2. Istočni se grijeh ne protivi ni pravednosti ni dobroti Božjoj. Zašto? Pomislimo, da vladar tebe i tvoje potomke podigne u plemićki stališ[3]), uz uvjet, da mu vazda budete vjerni. U slučaju tvog neposluha diže ti vladar plemstvo; je li to protiv pravednosti ili dobrote? I uistinu je milost posvećujuća, koju je Bog bio dao Adamu prije grijeha uz uvjet vječnog posluha, neka osobita vrst plemstva, koje Bog nije bio dužan da dade ljudskoj naravi. Uz to po objavi niko ne ide u pakao, ako nema drugo nego istočni grijeh; djeca koja su umrla bez krštenja, ne trpe u drugom životu, te uživaju u naravnom blaženstvu, koje odgovara naravnoj spoznaji i ljubavi Božjoj, te pošto ne poznaju nadnaravno blaženstvo, nemaju stoga uznemirenja[4]). — Kazne ist. gr. ne protive se dobroti Božjoj, jer svakome (odraslom) daje Bog dovoljno milosti i uz to je Isus umro na križu, da nas spasi.

I u redovitom životu — si licet parva comparare magnis — baštinimo dugove i imanje, sramotu i slavu svojih roditelja, pak se nijedan racionalista o to opravdano ne spočitava.

Ko hoće uostalom da prigovara katoličkim dogmama u ime razuma, valja najprije da dobro upozna pravu i cjelovitu nauku katoličke crkve. I tu se upoznade iz sv. pisma, sv. otaca, sabora, papinskih pisama itd. Ovo je nužno, jer se redovito grdi ono, što se ne pozna (blasfemant quae ignorant).

---

[2]) «Rem vidit, causam nescivit, quia Sacris literis non eruditus ignorabat peccatum originale» (Cont. Iulian, l. 4, c. 12).

[3]) Sv. Anselmo zgodno veli: «Si quis vir exorque eius ad magnam quamdam possessionem et dignitatem nullo suo merito, sed gratia solum provecti simul crimen grave inexcusabiliter committunt, et pro eo iuste deficiuntur et in servitutem rediguntur: quis dicet filios, quos post damnationem generant, in eidem subiacere servituti, sed potius ad bona, quae parentes non debere eidem subiacere servituti, sed potius ad bona, quae parentes iuste perdiderunt, gratis debere restitui? Tales sunt primi parentes et filii eorum, quos iuste pro culpa sua de beatitudine in miseriam damnati in ei dem generant exsilio». (De Conc. Virg. et peccat. orig., c. 28).

[4]) S. Thomas Aq., De malo, q. 5, a. 1-4.

Fiat lux!

Hrvatski biografijski rječnik.

Jugoslavenska je akademija znanosti i umjetnosti u Zagrebu priložila «Savremeniku» i «Hrvatskoj Prosvjeti» ogledni arak svog «Hrvatskog biografijskog rječnika». Djelo će opsezati 80 velikih araka (1280 str.) i sadržavati će životopis svih osoba, koji su se ma čime istakli. Ovo će djelo izići g. 1920., jer je general Marko Czerlien darovao u tu svrhu 20. 000 K. Akademija se ograđuje u oglednom arku, da uredništvo rječnika neće moći u članke uvesti «jednolični duh i shvaćanje».

Pregledasmo ovaj arak, pak nas uvjerava da je u uredništvu ovog rječnika već sada slabo shvaćanje ćudorednog stanovišta. N. pr. u članku «Gabarić Vilko» piše poznati Julije Benešić: «Pjesme su mu pune *vjerske nabožnosti kršćanskoga neznabošca,* koji prima od religije samo mističnu i pjesničku snagu bez vjere u sadržinu njenu (str. 7). Kakva je to nabožnost jednog neznabošca, posebno kršćanskog neznabošca? Ovo je novo otkriće, za koje bi morao Julije Benešić dobiti posebni patent, da mu ko od mlađih ne bi preoteo novi izum. Nabožan i neznabožac, čak kršćanski neznabožac. I nehotice nam pada na um prizor jednog saborskog događaja u Pešti. Nuzgredno je neko u debati napao grčko istočnu crkvu. Ustade jedan grčkoistočni zastupnik i stade da brani svoju crkvu. Kasnije mu predbaci jedan protivnik, da se on privatno i javno prikazuje bezbošcem, dočim sada brani «kršćanstvo». Na to je on odvratio bez kolebanja: «Ja sam kršćanski ateista» dakako uz dobar smijeh svojih slušatelja. Dakle Benešić nije ni originalan u svome izumu o «kršćanskom neznabošcu». Uzalud se on ograđuje tumačem, po kome neko može vjerovati u mističnu i pjesničku snagu kršćanstva, ali ne u sadržaj. Ko to vjeruje, taj će biti valjda panteista mistični poput Tolstoja, ali nije više kršćanin; on je neznabožac, ali ni turski ni kršćanski ni katolički. U ostalom ovaj je Benešićev izum kontradikcija. Ta odakle mistična ili pjesnička *snaga* kršćanstvu, ako ne od ideja, od dogme? Vjerovati u snagu ideja i ne u ideje znači ne vjerovati u ništa kršćanskog kao od Boga; vjerovati znači pouzdavati se u tu snagu, ali

je nesmisleno pouzdanje u snagu i ne u izvor snage, u vatrinu toplinu i ne u vatru.

Dr. Josip Nagy napisao je o životu Antuna Kazelia 41 redak, pak uza svu kratkoću hoće da istakne: «Za čitavog njegova života vidi se sjena unutarnjega nezadovoljstva; ljubav, za kojom je težio, uskraćivaše mu svećenički stalež. Nešto ljepši su mu samo oni dani, koje je preživio u Zadru uz gimn. upravitelja Đuru Pulića», pak opet: «U Zlatki je obraden zbiljski događaj iz Dubrovnika: nesretnu Zlatku silom dade otac neljubljenu mužu, a od toga pakla oslobodi je samo preljub s nekim poljačkim bjeguncem; to je slika samoga pjesnika, kome je narav u opreci sa staležem» (str. 11). «Pjesmu *Ćoso*, započetu g. 1840., sakriše od javnosti nasljednici i prijatelji». Čemu sve ovo? Zar da poznija pokoljenja ne bi stupala u svećenički stalež? Neka je tendencija tu. Zato upravo i kritičar «Savremenika» (br. III-IV) Dr. D. P. naziva ovaj Nagyev članak «uspjelim» (str. 150). Par pari delectatur! Isti je kritičar označio i gornji Benešićev članak (ib.) ovako: «Onu umjetničku crtu biografsku, *koju tražim*, nalazim u članku Julija Benešića o Vilku Gabariću; rečeno je sve s onim riječima: «Pjesme su mu pune vjerske nabožnosti kršćanskog neznabošca». Eto što im je milo: pijanac traži svugdje vino, bludnik blud. Ovo je moderno poganstvo. Čudimo se stoga uredništvu rječnika, da ovakove stvari prepušta. Ali da! Davno je umro biskup Strossmayer, pak ne treba imati obzira prema kršćanskim načelima kao i ono u prigodi izdanja onih ogavnih pjesama lani, koje je onda žurno iskidala iz obzira prema pokroviteljstvu preuzv. dr. Ante Bauera, nadbiskupa. Regbi da se u uredništvu novog rječnika drže izjave, ružne dakako i blasfemne izjave kritičara Nazorova Medvjed Brundo, koji piše: «To nije više parodija, izrugivanje pjesničkih ideala, to nije smijeh nad slaboćama živih stvorova, nego tužan *posmijeh nad onim, što ne može biti drukčije*, posmijeh nad prirodom, *koja svojim hirima podvrgava* čovjeka i životinju». (Savremenik, III-IV, 1916., str. 151). Vidi se, da duh «Savremenika» ima odlučujuću riječ u uredništvu novog rječnika.

Sudeći dakle već po uzornom arku ne možemo mirno spavati i očekivati, da će u novom rječniku biti sve u redu. Stoga je neophodno potrebito, da neko s katoličke strane dobro pregleda svu radnju budućeg rječnika. Na to imade osobito pravo preuzvišeni sadašnji pokrovitelj.

„Priroda".

Već je šesta godina, da izlazi u Zagrebu. Ovaj popularni časopis izdaje Hrvatsko prirodoslovno društvo. Izlazi svaki mesec osim srpnja i kolovoza. Koju zadaću vrši «Priroda»? Na to nam sama odgovara: «*Upoznaje* hrvatski narod s tekovinama prirodnih nuka, *razotkriva* mu tajne prirode, *uči* ga ljubiti ono, što je lijepo i istinito». Tako taj časopis gotovo u svakom broju pod naslovom: «Našim čitačima».

Pred sobom imamo samo ovogodišnje brojeve (I-VIII), te da malo ogledamo, kako je «Priroda» poučila hrvatski narod, da uzljubi ono što je *istinito*.

1. Više smo puta pisali u «Hrv. Straži», kako znanstveno ne postoji evolucija čovjeka iz majmuna, pak je suvišno ovdje to i u kratko da opetujemo. Ipak «Priroda» piše već u 1 broju ovo: «Nadošlo je iza tercijarnog takozvano diluvijalno doba, doba, u koje su se dogodile prevažne promjene na sjevernoj poli naše zemlje, doba posljednjih oledivanja i odmrzavanja sjeverne polutke — a konačno, što je za nas najvažnije — u to doba živio je već čovjek, živio *k a o već razumno biće* i u našoj domovini Da je tome tako, dokazuju nam obilni ostanci kostiju diluvijalnog-krapinskog čovjeka. (NB. O tome je posebno pisano u «Hrv. Straži»). Uz te ostanke nađemo je i oružje i oruđe, kojim se služio naš praotac, nađeno je kostiju onih životinja, koje je on lovio i kojima se hranio» (str. 4).

Po ovome se vidi, da uredništvo «Prirode» zastupa evoluciju razumnog čovjeka iz majmuna. Još dalje. Njoj i *životinja* ima *inteligenciju*. Evo: «Inteligencija životinja može se prosuđivati po njihovim činima prema ponašanju u stanovitim prilikama, kako se brzo snađu u njima itd... Čimpanza je bio kućni prijatelj bračnoga para orangâ Jakoba i Ružice (u kavezu hamburškog zoologičkog vrta)». Tu iznosi razne pokušaje, kako bi utekli iz kaveza, pak zaključuje aludirajući na metodu ljudi u istraživanju: «Kako su radili majmuni u ovom slučaju? Oni su *kušali* na različite načine da dođu do cilja, no nije svaki pokus doveo do njeg, a taj se neuspjeli pokus pričinja kao zabluda. Ova se metoda i zove prema tome metoda kušnja i zablude, a opažena je kod mnogih životinja» (str. 41-2). Dakle očevidno zastupa i tvrdi, da postoji inteligencija kod životinja i ako na nižem stupnju nego li kod čovjeka. Što je u stvari? Životinja nema inteligencije u smislu, da znade *suditi*, t. j. svijesno *uspoređivati* sadržaje predmeta i stvarati po tome pojmove; ona samo ima slike o predmetima, predodžbe kao i dijete prije svijesti ili mirni potpuni luđaci. I ove «besvijesne» traže hranu, bježe iz neugodnih položaja itd. — Zato je čudno ono, što «Priroda» piše pod naslovom: «Kunićeva odvažnost». Tu su imali u kući zeca, koji se plašio psa. Jednog dana kućanica stala da gladi psa. Na to skoči zec i ugrize za rep psa, a ovaj tada skupi rep i pobježe. Ovu činjenicu tumači «Priroda» ovako: «Možda će se to kome činiti malo čudno, ali u istinu je tako: *imade životinja svoju s v i j e s t*, nije u nje instinkt tako nizak». (Br. II. str. 43). Ovo je upravo apodiktički: αὐτός ἔφη. Nema tu apeliranja, nema dokazivanja! Reče i ostade živ.

Još nešta imadu životinje.

One imaju *savjest*, dapače jaču nego li ljudi. U br. III, str. 51 čitamo: «Došao sam do uvjerenja, da vrane imaju veliku inteligenciju, prem su malen i prezren narod, i da sačinjavaju pleme, koje imade svoj jezik i svoje socijalne uredbe, a te su čovječjima u glavnim točkama vrlo nalik, a u mnogim pojedinostima upotrebljavaju se savjesnije nego li u ljudi». Tu gg. kod «Prirode» zaboravljaju, da ljudi odstupaju od socijalnih uredbi jer imadu slobodnu volju, dočim je životinje nemaju i instinkt ih tvrdo veže uz sve svoje uredbe. Te su im uredbe nametnute od začetnika prirode, Boga. Gdje pak nema slobodne volje, nema ni savjesti.

Nu životinje imaju čak i *dušu!* — dovikuje «Priroda».

«Vuk si je sam odabrao» — piše Pr. u br. VII, str. 157, kao zaglavak oduljeg članka, u kome opisuje zgode i nezgode jednog vuka — «svoj udes

i volio je život pun dnevnih pogibelji, koje su se ponavljale svaki sat i svaki čas — sve to mu je bilo milije od udobnijeg života, što ga je mogao provoditi kao običan vuk. Tko li bi mogao do temelja prozrijeti *dušu životinjsku?* Tko može točno razložiti porive životinjskog djelovanja?» Slično spominje «dušu životinjsku» u br. I, 14. Jednom je kazao Zola svom psu: «Neznam, koja je razlika izmed mene i tebe». To nije znanost, to je ukus, gustus. Tu onda vrijedi latinska: De gustibus non est disputandum. Svakako je novo otkriće zagrebačke «Prirode», kada je ovako slavno iznašla novu pojavu u prirodi: *vučju dušu.* To nije malenkost, to je fenomen... Trebalo bi, da se brzo opskrbe s patentom za to otkriće.

2. Još nešta važnijeg nalazimo u «Prirodi». To je?

«Fabre je sa svoje strane ipak osjećao neko nemirno čuđenje. Ako je nagon nepromjenljiv, to može biti samo božjim darom. No, ako je tako, kako je Bog mogao izmudriti okrutne nagone, koji ženke bogomoljke, skakavce, trčke, pauke, štipavce sile, da budu ljutim krvolocima? Kako je to, da Bog uzdržava život uz cijenu tolikih bitaka, ubijstva i umorstva? Da se smiri, Fabre tada pomišlja, da žrtvovana bića nijesu pravi plijen, nego dobrovoljne žrtve, koje se pokoravaju nekoj vrsti zakona pregora (sacrifice). On ostaje *tuđ* svakoj *dogmatskoj religiji,* no radi toga umiren, on se poput Lamarcka divi velikoj vječnoj Moći, koja je tvar tako uredila, da joj to uređenje posvuda otkriva biljeg neizmjernog Uma, koji se je na neki način utisnuo, da stvori malenu *dušu životinja,* ter da svakoj od njih daruje taj besplatni i sjajni dar» (br. I, str. 14). Ovo je panteizam, kakov zastupa moderni monizam; logični panteizam, koji dakako neće da pozna dogmata. — Važno je pak i ovo, što piše prof. dr. A. Heinz u br. VIII, str. 173: «Čudesa uopće nemaju realne egzistencije, barem ne za *misaona čovjeka,* koji je barem toliko napredan da *znade stresti* sa sebe *verige* bilo kakog im drago *dogmatizma»,* te niže: «.... život bez veselja i nije život. Zdravi ćemo uživati život, divit se veličanstvu i neizmjerju prirode; zdravi i sretni ići ćemo k izvor-vrelu, da vječnim tajnama izmorenu dušu okrijepimo novim istinama i prirodoznanstvenim zasadama» (str. 181).

Očevidno je iz ovog kratkog prikaza, u kojim vodama luta «Priroda» kao i ona Nineta, koja i nedozvoljeno ljubaka i ipak je «dobra katolikinja» (br. VII, str. 153). Od *osam* brojeva samo dva ne napadaju na kršćanstvo ovako grubo. Tu se vidi, da ovaj časopis potkapa katolička načela — data opera, sustavno. Sveta nam je stoga dužnost, da čuvamo svakoga, osobito mladež, od ove nove pogibelji.

 KNJIŽEVNOST I BILJEŠKE

Vjera i filosofija.

Uzroci bezvjerja i krivovjerja.

Zgodno to crta u ovogodišnjem svom korizm. pismu presv. Dr. J. Marčelić (Dubrovnik) i to:

«Dva su puta, koja čovjeka otuđuju od prave vjere. Prvi je put, uz neuredno življenje, neznanje, kad čovjeku strasti pomute razum; takav čovjek vjeruje, a nisam ne zna što vjeruje. Drugi je put, kad čovjek u svojoj oholosti hoće da stavi svoj razum vrhu svega, kad hoće da svojim razumom prosuđuje i samoga Boga.

Ta dva puta u sebi donekle opriječna, glupo neznanje i bahata znanost, dovađaju čovjeka na slične posljedice, da nagrđuje i gubi pravu vjeru u Boga.

To se je događalo i prije, nego je Spasitelj došao na svijet. Neznanje dovelo je čovječanstvo do idolatrije, koja je najviše bila raširena u prostom puku i među neukim. Učeni pak i više kulture ljudi uvidjeli su ispraznost tih krivih poganskih religija, pa su svojim razumom tražili nove puteve, nove religije; svaki je u svojoj oholosti htio iznaći nešto nova, kako sv. Pavao kaže o Atenjanima. (Act. 17, 23).

Čovjek je sveđ isti; što se je događalo prije Isukrsta, to se obično događa i danas u nauci, koju je sâm sin Božji na svijet donio i svojom smrti zapečatio, koju je povjerio u pohranu kat. Crkvi, pod vrhovnom upravom svojih namjesnika na zemlji, sv. Petra i njegovih nasljednika. Dvije struje prije spomenute, prividno sebi oprječne, pojavile su se i u Isusovoj kat. Crkvi. Nijesu toliko nisko pale kao za vrijeme poganstva, ali posljedice su im isto po čovječanstvo bile ubitačne.

Kat. vjera počiva glavno na auktoritetu Isusa, Boga i Čovjeka, na auktoritetu kat. Crkve, koju je Isus ostavio mjesto sebe na zemlji. *Quomodo Pater misit me, ego mitto vos in mundum* (Jo. 17, 18). *Qui vos audit, me audit, audit Illum, qui me misit.* (Jo. 10, 16).

Prvi korak onih, koji se odaleče od kat. Crkve, stoji obično u nijekanju njezina auktoriteta, njezine vlasti od Isusa joj date. Takovi udare jednim od dva puta. Prvi je put neznanje, drugi ljudska ohola znanost. Prvi se hvataju samo vanjskih obreda, ukočenog formalizma. Istine su kat. Crkve poput sjemena, koje u bitnosti ostaju iste, ali se i razvijaju uz prilike kulture, mjesta i ljudskog rada. Religije, koje su vezane uz vanjski pusti formalizam, ne dopuštaju razumu da bistri, da razvija, kako se razvija sjeme Božje istine, da ih uporeduje sa prilikama, sa kulturom ljudskog uma; te istine ostaju kristalizovane, tu vlada neka ukočenost, mrtvilo. I čovjek je sa svojim razumom, sa svojim duševnim moćima jedan faktor u religijoznom životu, pa treba da i on u njemu sudjeluje sa svim svojim moćima, da žive i napreduje tako, da cijeli njegov rad postane religijozno djelo, koje ga k Bogu uzdiže. Gdje vlada neznanje u vjeri, tu nikne praznovjerje i sujevjerje, koje pak dovodi do glupog fanatizma. Takove religije, odijeljene od stanca kamena, od kat. Crkve, postale su narodne, podvrgnute

dotičnim vladarima, koji se njima služe kao sredstvom za svoje narodne i političke svrhe. One se obično dijele po narodnosti, poput starih religija poganskih naroda; prožete su više narodnim nego li kršćanskim duhom, a to možemo vidjeti i u današnjem ratu.

Drugi put po komu su mnogi izgubili pravu kat. vjeru, jest oholi ljudski razum, današnji tako zvani naturalizam i nacijonalizam, koji napokon dovodi do istih posljedica kāo i prvi, do uništenja prave vjere. Tako se u povijesti čovječanstva sved opažā ona duboka istina, kako sve skrajnosti, bile i u sebi protivne, vode k istom ubitačnom cilju — skrajnosti se dotiču».

Rat i s. Pismo.

Rat mora doći kāo i sablazan (Mat. 18, 7), pak nije time vazda opravdan. U evanđelju, veli biskup Fauhaber, nema uporišta ni martializam (rat) ni sabbatizam (mir) bez opravdanja (Der Krieg in Lichte des Evangelium, 1915.), te rat ne znači propast kršćanskih nazora. Evanđelje nam prikazuje rat kāo činjenicu. Rat dolazi kao i smrt uslijed istočnog grijeha i prava je smrt ćudoredno dobro. Prof. Knecht u djelu Der Völkerkrieg als Pregider des Vertrauens, te O. Zimmermann u djelu Kriegsleid u. Gottesglaube iznose i dobre strane rata.

Karl Vogt.

Vogt je znao mnogo govoriti kao i Häckel. Fisiolog je A. Wagner pisao: «Vogtove su slike iz životinjstvā vječna sramota u zoološkoj književnosti...., knjiga frivolnosti i prostote». Vogt se ruga Bogu, da mu je pri stvaranju trebalo počinka. Nu ni Vogt ne će da bude bez morala: čovjekom vlada samo zakon o sastavnim čestima u materijalističkom smislu; crkva mu je sila (drohende Zwangsanstalt); nasljedni je vladar antidiluvijalno biće, te traži potpunu slobodu za svakoga, anarhiju.

Dvije su glavne pogrješke Vogtove: Zabaciva (jer ne ispituje) metafizična pitanja i ispituje sadržaj i genezu svijesti.

Tolstoj o vjeri.

U djelu «Leo Tolstois Briefwechsel mit der Gräfin A. A. Tolstoi 1857-1903» čitamo izjavu Lava Tolstoja: «Stvar je tako, da ljubim i cijenim vjeru, da bez nje ne može čovjek biti ni dobar ni sretan».

In der Schule des Evangeliums.

Betrachtungen für Priester von Herm. J. Eladder S. J. und Karl Haggeney S. J. Drittes Bändchen: Das Volk mit starrem Nacken. 12⁰ (VIII u. 214 S.) Freiburg-Wien 1916, Herdersche Verlagshandlung. M ; geb. in Leinwand M 2.60.

Izišao je evo treći svezak ovih razmatranja, te se mora reći, da je gotovo jedan svezak bolji od drugog. Knjiga je izvrsna za svakoga, ko želi dublje upoznati kršćanstvo i ćutjeti s njime. I to se postizava bez promišljanja i dugog ispitivanja životā i nauke Isusove. U ovoj svesci iznose pisci način, kako su židovi primili nauku i novu vijest (evanđelje). Ovdje nam se zrcali Isus kao dobri spasitelj i strogi sudac, ali izbija i zloća židovskih voda, koji zavedoše onaj puk. I danas? Odigrava se u svijetu isti doživljaj. Preporučam od srcā ovo djelo.

Socialia.

M. pl. Sociol, Katolicizam za slobodu i demokraciju.

Predgovor napisao prof. I. Butković. Zadar 1916. Narudžbe prima Josip Felicinović u Zadru. Cijena 60 h.

U predgovoru iznosi prof. Butković, kakovo žalosno neznanje vlada o crkvi kod tobožnje naše inteligencije, te preporuča ovo djelce, da «unese ma i tračak svijetla u ova španjolska sela naše inteligencije». Sadržaj jeov aj: 1. Crkva i demokracija, 2. Jednakost i bratstvo, 3. Crkva i sloboda, 4. Socijalno-demokratski rad Crkve, 5. Crkva i ljubav, 6. Crkva i socijalno pitanje.

Ova rasprava (42 stranice) peta sveska Hrv. kršćansko-demokratske knjižnice (izlazi u Zadru) i obuhvaća tako lijepa pitanja. U glavnome možemo kazati, da je štivo zanimivo i ugodno.

M. pl. Sociol, Prosvjetom k slobodi!

Iseljivanje. Natrag k zemlji. Školsko pitanje. Rijeka 1916., str. 37. — Cijena 60 hel.

Ovo je deveta sveska spomenute knjižnice, te sadržava predavanjā, što ih M. pl. Sociol (sveć. Josip Felicinović) držao katol. omladini u Zadru. Tiska ih sada «e da bi se što veći broj daka oduševio za temeljito učenje naših narodnih bitnih pitanja», kako sam veli u uvodu. — U prvom pitanju pokazuje rane i nevolje naših iseljenika, te preporuča Društvo sv. Rafaela (Zagreb, br. 9); u drugome preporuča pravo poljodjelstvo i osvrće se osobito na dalmatinske prilike; u trećem raspravlja prema molitvi katol. Belgijanaca: «Od škole bez Boga i od učitelja bez vjere, oslobodi me Gospodine». Raspravice su aktuelne i zgodne za naše doba, te treba ovo osobito mladeži turiti u ruke.

Retzbach A., Der Boykot.

Eine sozialethische Untersuchung. (XII i 143). Freiburg 1916, Herder Cij. 2 M.

Dr. R. obrađuje ovu temu s etičke strane, te je nešto posebna. Ovime je nadopunjeno ono, što je obrađeno sa strane katoličkih teologa. Zgodno je pisac nadodao i pravničku stranu ovog pitanja iz pera Dr. W. Steina (Leipzig).

Može li se o boykotu točno suditi bez obzira na narodno gospodarstvo i socijalno značenje boykota? Retzbach odgovara niječno, te nalazi u boykotu nužno sredstvo, kojim da u skrajnosti radništvo osigura sebi bolje životne uvjete. On ističe i to, da se današnje povećane cijene temelje na monopolima. Lugo i Lessins, ti katolički teolozi, vele, da je monopoliziranje u stalnim granicama dozvoljeno, a po tome je i boykot sa strane radništva dopušteno sredstvo, da se njime upliva na povećanje cijene. Nu boykot se ne smije protiviti ni ljubavi bližnjega, te po tome ima svoje granice u: pravednosti i ljubavi.

Dr. Ludwik Nieder.

Grosstadt-Probleme- Sonderabdruck aus der Präsides-Korrespondenz 1916, Heft 56. Cij. 45 pf.

U Cöln-Ehrenfeld držao je Dr. Nieder na poziv župnika dr. E. Kruchena ovo predavanje pred povjerenicima muških i ženskih organizacija (180), te sada izdaje putem Volksvereina u M. Gladbachu, da uzmogne služiti kao gradivo predsjednicima organizacijâ. — Za Njemačke je gradove ovo vrlo važno pitanje s vjerskog stanovišta. God. 1910. je u sami Cöln ušlo 72.000 i iselilo 70.000 ljudi, pak je jasno da pri tome strada u velegradovima vjerski život. Hoćemo li te gradove zapustiti? Apoštoli su za proširenje kršćanstva najprije odabirali veće gradove (središta), a Bog je slao u nekadašnju Ninivu (onda imala oko milijuna duša) Jonu, da je obrati. Bez utiska su na velegrađane danas najživotnija pitanja (rođenje, vjenčanje, smrt). Ovome hoće da doskoči Dr. Nieder. I sredstva? Treba pripraviti na ženidbu mladež pomoću obitelji. Nju valja ojačati i urediti u hrani, uređaju u pokućtvu, odijevanju, produkciji, društvenosti (novine, vlastita knjižnica), čuvati od plesova, komičnih i zabavnih večeri, privući u crkvu, da tako obitelj bude zadovoljna i živi crkvenim životom.

Spisatelj o svemu nadodao bogati popis knjiga, brošura, novina, letaka, što raspravlja opširnije o svakome ovih pitanja.

Dr. L. Dosfel, Die flämische Studentenbewegung.

Eine Skizze ihrer Bewegung. M. Gladbach 1916. Volksver. Verlag. — Cij. 40 fen.

Spisatelj je bio jedan od vođa flaminskih sveučilištaraca, te nam podava kratku povjest ovog pokreta do g. 1914.

Jahrbuch der christlichen Gewerkschaften 1916.

U Kölnu imadu katolici svoje središte radničkih udruženja. Uprava je i ove godine izdala pregled svog rada i postojećih organizacija.

Jahrbuch des Schweizerischen kathol. Volksvereines 1916.

Već 6 godina postoji ovaj pučki savez između švicarskih katolika. Tu ima važnih pouka i za naše hrvatske prilike.

Dr. B. Jauch, Moderne Jugendpflege.

2 izd. (XII i 299) Freiburg 1915. Herder. Cij. 3.80 M.

Pisac je diocesanski predsjednik mladenačkih organizacija, te u djelu prikazuje sva moderna pitanja na tom polju.

Umjetnost.

Schillerova umjetnost.

Schilleru je bio ideal umjetnosti u jedinstvenosti uzvišenog sadržaja i doraslog oblika, te ga hvali F. Dahn ovim stihovima:

Wie einen Kaisermantel prächtig,
Wirfft er die Sprache um sich her,
Bei jedem Schritte rauscht sie mächtig,
Von Wohllaut und von Fülle schwer,

Perugino. Des Maisters Gemälde in 204 Abbildungen.

Herausgegeben von Dr. W. Bombe. Cij. M. 10.

Perugino je učitelj Raffaela. Jedan su i drugi mili i originalni u svojim djelima niti jedan drugom potamnjuje slavu. Perugino je znao tako uspješno život, svu svoju dušu uliti u svoja djela: njemu je svijet miran, pun blaženosti. Ovo se zrcali osobito na prirodi (osobito drveću), koju je znao tako usko spojiti s ljudima na slici, da ne možemo jedno odijeliti od drugog.

Reprodukcije su slika izvrsne i dobro su birane.

Spisatelj je vrstan poznavatelj Perugina i njegove škole, pak je nadodao u djelu popis slika, koje se krivo pripisuje Peruginu ili su sumnjive. Poput priručnika nalazimo uz to popis hronološki, sistematski i obzirom na posjednika i mjesta gdje se nalaze.

Caecilija Virgo.

Poznata je slika Raffaelova, na kojoj sv. Cecilija sluša pjev anđela i pustila je svoje orgulje. Na istoj su prikazani sv. Pavao i sv. Ivan Evandelistâ, a s lijeve strane svetice sv. Augustin i sv. Magdalena. Svi slušaju kao i svetica spomenuto pjevanje. Tu se je mislilo, da su sveci onako po volji umjetnika i bez dubljeg zajedničkog odnošaja skupa prikazani. Sada ustaje Dr. Roth u «Archiw für christiche Kunst» (Nov. 1915) i veli u glavnome ovo: Slika prikazuje sv. Ceciliju kao djevicu, pak zato i ima prosti pojas na sjajnom odjelu (Cilicio Caecilia membra domabat). Sv. Pavao i sv. Ivan su innocentia comparata. Na dnu su porazbacani instrumenti, crkv. orgulje i gore anđeli pjevaju. To je trostruki stepen: profana musika, crkvena i apokaliptična.

Razno.

H. Platz, Krieg und Seele.

Drei Kapitel. Herausgegeben vom Sekretariat Sozialer Studentenarbeit. — Cijena M. 1.20.

Moj je sudrug Dr. C. Sonnenschein osnovao kod Volksvereina u M. Gladbachu socijalnu organizaciju katoličkih sveučilistaraca. I dio je tog rada izdavanje ovakovih djela. Sadržaj je ovaj: Kulturne nevolje duše prije rata: Posvjetovnjačenje, postvarivanje, imperijalizam? Grijeh. — Doživljaji duše u ratu: Učiteljica smrt, 2. Zajednica puka u sobi 68. 3 noći u sančevima. 4. U vatri granata na poljačkoj ravnici, 5. Prijatelj Gustav, 6. Vračarska subota, 7. Oni kod kuće i oni vani. — Nada duše iza rata: 1. Liturgija i duša, 2. Konservativni čovjek.

Prvo je poglavlje filosofija, druga su dva poezija. Rado se ipak čita jedno i drugo, jer je način prikazbe originalan i zgodno je pisanje za sveučilištarce.

Lexicon der Pädagogik.

Izišao je četvrti svezak ovog velikog djela. Ovaj svezak obuhvaća str. XII i 1348 stupaca, te od riječi *Prämien* do *Suggestion*. Cij. vez 16 Mk. — U ovoj je svesci obilato zastupano školsko pitanje (283 stupca). Rasprave originalne i potječu od prvih katoličkih strukovnjaka na pedagoškom polju.

Djelo se nabavlja kod Herdera u Beču ili u Freiburgu u Br. i može da nadomjesti učiteljima i profesorima čitavu pedagošku najmoderniju biblioteku.

Albertus Magnus.

Beiträge zu seiner Würdigung. Von Graf von Hertling. Cij. M. 6. — Ovo je drugo izdanje (I° g. 1880).

Ovo je djelo izišlo u Beiträge zur Geschichte der Philosophie des Mittelalters (Bd. XIV, Heft 5-6) i ima tri dijela. U prvom nam dijelu prikazuje Hertling, kako je Albert poznavao sve pokuse prošlosti i kako je onda te pokuse znao asimilirati, te je onda podao sistematične pojedine nazore, ne kakav sistem. U drugom dijelu vidimo, kako je Albert upotrebio Aristotelova djela: on je najprije skupio razna izdanja Aristotela i na raznim mjestima, te je hotio da ispiše što je manjkavo ili iščezlo kod Aristotela, osobito na polju prirodnih znanosti. Naravno da je Albert ubrojio u Aristotelova djela koješta, što on nije ni napisao. Hertling ističe, u čemu je Albert adoptirao nazore Aristotelove. U trećem pak dijelu pisac raspravlja o skolastičnom prirodoslovlju. Svu je prirodoslovnu spoznaju dotadašnju Albert posjedovao, te je postavio neka opća načela, koja i danas vrijede.

Neprestano treba preporučavati, ne samo bogoslovima, nego i našim akademičarima uopće neka čitaju patristiku ili barem ovakove radnje, kakova je Hertlingova.

„Boromäusverein".

Ovo je društvo za širenje kat. štampe u Njemačkoj u god. 1912. razaslalo 522.756 svezaka, dočim su tri nekatolička društva tekar 365.936 (Gesellschaft für Verbreitung von Volksbildung 206,180. Die duetsche Dichter-Gedächtnis-Stiftung 85.272, Der christliche Zeitschriftenverein 74.483). I naše Društvo sv. Jeronima?

Uredio: Dr. Ante Alfirević - Split. Tisk. umj. zavod „Miriam", Rijeka

SADRŽAJ

6. broja „Hrvatske Straže".

Rukopisi se šalju na urednika **Dra Antu Alfirevića,** Split (Dalmacija).

Pretplata, reklamacije i sve, što se tiče uprave lista, šalje se na **„Kuću dobre štampe"** - Rijeka.

Cijena je „Hrv. Straži", na godinu: **8 K;** đaci, pučki učitelji i članovi „Leonova društva" plaćaju: **4 krune.**